

ÂYETLER VE SURELER ARASINDAKİ MÜNASEBET VE İNSİCAM

Dr. Mustafa ÇETİN

Kur'an-ı Kerîm Allah'ın ebedi ve sonsuz bir mu'cizesidir. O, son peygamber Hz. Muhammed (S.A.V.) e 23 yıla yakın bir sürede, ihtiyaca göre, kısım kısım indirilmiştir. Bu kitap arapların edebiyatta ileri olduğu bir devirde gönderilmiş, kendisinin ilâhî bir kelâm olduğunu göstermek için insanlara meydan okumuş, benzerinin meyda getiremeyeceğini zamanın edip, şâir ve hatiplerine ispat etmiştir. Bu meydan okuma kıyâmete kadar geçerlidir, belirli bir devre mahsûs değildir.

Kur'ân'ın gerek nazım ve tertibindeki âhenk ve üstünlük, âyet ve sûreler arasındaki tenâsüb ve insicam ve gerekse lafızlarının ihtivâ ettiği mânâlardaki şumûl ve tutarlılık başka hiç bir sözde yoktur. Onun metni ne şiir ve ne de nesîr herhangi bir edebî parçaya benzemez. İhtivâ ettiği konular da, insanı şaşırtan ve benzerini yapmaktan âciz bırakan bir mâhiyettedir.

Son peygambere gönderilen bu Kitab'ın i'câzı pek çok yönlerde görülmektedir. Onun mu'cize oluşu, dili ve üslûbundaki fesâhat ve belâgatta görüldüğü gibi te'lifi, ihtivâ ettiği ilimler, islah siyâseti, gayb haberleri, bizzat Hz. peygamberin dahi benzerini meydana getirememesi v.b. hususlarda da ortaya çıkmaktadır.

Dil ve üslûb yönünden i'cazı meselesinde Kur'ân, kendisinin Allah sözü olduğunu kabûl etmeyen insanlarla kavgaya girişmemiş, iddiaların da samîmî iseler, sâdece benzerini meydana getirmelerini, aksi takdirde gerçeği kabul etmeleri gerektiğini bildirmiştir. Şu örneklerde de bu gerçek açıkça görülmektedir:

"De ki, Kur'ân'ın bir benzerini meydana getirmek için insanlar ve cinler bir araya gelseler ve hattâ biri birlerine yardımcı olsalar bile, onun gibisini meydana getiremezler." ¹

Bunu yapmaktan âciz kalan kişilerden bu defa on sûre meydana getirmeleri istenmiştir. "Senin için Kur'ân'ı o uydurdu diyorlar (değil mi?) Onlara de ki, siz sözünüzde samîmî iseniz, Allah'tan başka kimi yardıma çağırırsanız çağırın da, onun gibi, uydurma on sûre meydana getirin." ²

Daha sonra, aklına ve gücüne mağrûr insanlara meydan okunması (tehaddî) en son noktaya varıyor ve Kur'ân'ın benzeri bir tek sûresinin bile meydana getirilmesine beşer gücünün yetmeyeceği belirtiliyor: "Eğer kulumuz (Muhammed) a indirdiğimiz (Kur'ân) den şüphe içindeyseniz, haydi onun gibi bir süre getirin; (bunun için) Allah'tan başka şahitlerinizi de (yardıma) çağırın; eğer sözünüze güvenilir kimseler iseniz." Eğer (bunu) yapamazsanız -ki aslâ yapamayacaksınız- o halde kâfirler için hazırlanmış yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten sakınız." 3

Yukarıda mealleri verilen âyetlerde meydan okuyuşun tedricî bir tarzda olduğu görülmektedir. Birinci âyette, Kur'anın benzerinin uydurulması istenildiği halde, 2.de on, son âyette de yalnız tek bir süreye indirilmesi ve bunun da yapılamaması, Allah sözü karşısında insanın aczini açıkça göstermektedir. Bu ve benzeri âyetler, beşeriyetin Kur'an karşısında yenilgisini ortaya koymuş, muâraza kapısını kapatmıştır.

Kur'an'ın benzerini meydana getirmeye kalkışan bazı kişilerin teşebbüsleri, boşa çıkmıştır. Nitekim, Müseylime ile konuşan Talha en-Nemerî, onun yalancı, Hz.Peygamber'in sadık olduğunu söylemekten kendisini alamamıştır. 4

Arap edebiyatında benzeri olmayan Kur'an, üslûbunun yüceliği ile her kesimdeki insana iman aşlamıştı. Ona muhâlif olanlar dahi, onu dinlemekten kendilerini alamamışlardır. Hz.Peygamberi öldürmeğe giden Hattab oğlu Ömer'i imana kavuşturup Ömeru'l-Fâruk yapan, Ümeyye b. Halef'e yerden bir avuç toprak aldırıp secde ettiren, 5 Utbe b.Rabia'yı da "ondan öyle şeyler işittim ki, ömründe benzerini işitemiştim. Bu sözler şiir değil, bunlardan hiç birine benzemiyor. Ey Kureyşliler, beni dinleyin ve onu kendi haline bırakın; şâyet bunu başaramazsa, Arabistan onu mahveder. Eğer başaracak olursa, onun bu zaferi sizin de zaferiniz demektir" 6 tarzındaki ifâdeye sevkeden, Muallaka şâirlerinden Lebîd'in, Bakara ve Âli İmran sûrelerinin nüzûlünü müteâkip: "Artık bundan sonra bana şiir yazmak düşmez" 7 şeklinde konuşmasına sebep olan Kur'ân'ın üslûbudur.

Kur'an'ın âyet ve sûreleri, çeşitli sebeplerden dolayı çeşitli zamanlarda indirilmekle birlikte aralarında o kadar sıkı bir bağ vardır ki, onları yerinden oynatmak ve birbirinden ayırmak mümkün değildir. Onun tertip ve nazmı başka söze benzemez. Kur'ân'ın i'cazı bu yönden de ele alınıp incelenmekte, Allah kelâmı olduğu ispatlanmaktadır. Âyet ve sûrelerin tertibi, onların mânâ zengiliğini de artırmaktadır. Kur'ân'ın Fâtiha sûresi ile başlayıp Bakara ve diğer sûrelerle de-

ÂYETLER VE SURELER ARASINDAKİ ...

vam etmesi ve Nâs sûresi ile bitmesi, onun ihtivâ ettiği mânâ ve ilimlerin daha iyi anlaşılmasına yaramaktadır.

Hulâsâ, Kur'andan gereği gibi istifâde edilebilmesi, âyet ve sûrelerin şâmil olduğu esasların kavranılabilmesi için, onların birbirleriyle olan irtibatlarının iyi anlaşılması gerekmektedir.

Bu yazıda, tefsir usûlünde ayrı bir konu olarak ele alınan ve bazı âlim ve müfeassirlerin önem atfettiği **Âyet ve Sûreler Arasındaki Münâsebet ve İnsicam** üzerinde durulacaktır. Önce, bu konuda yapılan çalışmalar kısaca tespit olunacak, sonra, münâsebet ilmi'nin lûgat ve istilâh manası ile âyetler ve sûreler arasındaki irtibatı bulmanın kaideleri ele alınacak, daha sonra da, Kur'andan örnekler verilecektir.

Âyet ve Sûreler Arasındaki Münâsebet ve İnsicamla İlgili Çalışmalar

İslâm'da ilk tedvin edilmeğe başlanan ilimler hadis ve tefsir ilimleridir. Ulûmu'l-Kur'an adı verilen ilimler daha sonraki devirlerde tedvin edilmişlerdir. Kaynaklarda belirtildiğine göre, âyetler ve sûreler arasındaki münâsebetle ilgili fikir ve görüşler hicrî IV. asırda ortaya çıkmaya başlamıştır. Zira, âyet ve sûreler arasındaki tenâsüp ve insicamın gerektiği şekilde anlaşılabilmesi, ihtiva ettiği mânâların açık bir şekilde ifâdelendirilmesi, sarf, nahiv, belâget ve i'caz gibi ilimlerin tedvin edilmesine bağlı bulunmaktadır. Bu sebeple, münâsebet ile ilgili ilk açıklamaların, âyet ve sûrelerin tertibindeki hikmetlerin ilk defa beyân edilmesinin hicrî IV. asırda başladığı bilinmektedir. Daha sonraki devirlerde, bu konudaki çalışmalar gelişerek devam etmiştir. Şimdi kısaca bunları görelim.

1- Bağdat'ta münâsebet ilmini ilk defa ortaya çıkararak, edebiyat ve hukuk ilimlerinde değerli bir âlim olan Ebû Bekr en-Nisâbûrî (ö. 324/936)'dir. ⁸

Kendisine, bu âyet şu âyetin yanına niçin getirildi? Bu sûrenin şu sûreden sonra gelmesindeki hikmet nedir? diye sorulmuş, verdiği cevaplar hoş karşılanmamış, o da, münâsebet ilminin değerini bilmediklerinden dolayı Bağdat âlimlerini kınamıştır. ⁹

2- ez-Zemahşerî (ö. 538/1144): el-Keşşâf isimli tefsirinde, âyetler arasındaki tenâsüp ve insicâmı ustalıkla işlemiştir. ¹⁰

3- Ebû Bekr İbnu'l-Arabî (543/1148). Kendisi, geniş bilgi sahibidir. İbnu'l-Arabî, Sirâcü'l-Mürîdîn isimli eserinde şöyle demiştir: Kur'an âyetlerinin birbiriyle irtibatı, mânâlarının birbirini tamamlama-

ması, cümlelerin muntazamlığı bakımlarından âyetlerin tek bir kelime hâline geldiğini bildiren bu ilim, değerli bir ilimdir. Bu sahada bir tek âlim çıktı; yalnız Bakara sûresinin münâsebeti ile ilgili çalışma yaptı. Sonra, Allah bizim bu konuya eğilmemizi nasîb etti. Fakat, ilgilenen bulamadık; halkın yanlış değerlendirdiğini gördük. Çalışmayı durdurup neticeyi Allah'a havale ettik. ¹¹

4- Fahrüddin er-Râzî (ö. 606/1209) :Mefâtihu'l-Gayb isimli tefsirinde, âyetler ve sûreler arasındaki tenâsüb ve insicama geniş yer vermiş bir müfessirdir. Kendisinden bu konuda çok istifade edilmiştir.

5- İbnu Ebî'l-İsba, Abdulazim b. Abdüvâhid b.Zafir el-Mısri (654/1256): el-Burhan Fî İ'câzi'l-Kur'an adlı kitabında konu ile ilgili bilgi veriyor. Eserin yazma bir nüshası İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi / Kılıç Ali Paşa Bölümü, No: 41'dedir.

6- Âyet ve sûreler arasındaki münâsebetler hakkında ilk müstakil eser yazan âlim, müfessir Ebû Hayyan (ö.745/1344) in hocası Ebû Ca'fer Ahmed b. İbrahim b. Zübeyr el-Gurnatî (ö.708/1308) dir. Eserin ismi, el-Burhan Fî Münâsebeti Tertîbi Süverî'l-Kur'andır. Kitabın yazma bir nüshası Süleymaniye Ktp/Laleli B.No:99 da bulunmaktadır.

7- Âyet ve sûreler arasındaki münâsebette tefsirinde geniş yer veren zat Burhanuddin el-Bikaî (ö.885/1480)'dir. Kitabın ismi, Nazmu'd-Dürer Fî Tenâsübi'l-Âyi ve's-Süverdir. Eser üzerinde Necâti Kara Doktora çalışması yapmıştır.Eserin yazma nüshalarından biri de Süleymaniye Ktp./İsmihan Sultan B. No: 24 de bulunmaktadır.

8- Celâluddin es-Suyûtî (ö.911/1505): Çeşitli eserlerinde münâsebet ilmine yer vermekle birlikte, konu ile ilgili müstakil kitabı: Tenâsuku'd-Dürer Fî Tenâsübi's-Süver'dir. Eser, Abdülkadir Ahmet Ata tarafından tahkik edilerek geniş bir mukaddime eklenmek sûretiyle 1406/1986 tarihinde Beyrutta neşredilmiştir.

9- Abdülmüteâl es-Saîdî: en-Nazmu'l- Fenniyyu Fî'l-Kur'an. Eser, tenâsüb konusuna tahsis edilmiştir. Mısır, Mektebetü'l-Âdâb'da basılmıştır.

Ayrıca, aşağıda isimleri zikredilen âlim ve müfessirler, âyet ve sûreler arasındaki münâsebette tefsirlerinde yer yer temas etmişlerdir:

el-Beydâvî (ö.685/1286): Envâru't-Tenzil; Ebû Hayyân : el-Bahru'l-Muhit; ez-Zerkeşî (ö.794/1391): el-Burhan; Ebussuûd Efendi (ö.982/1574): İrşâdü'l-Aklî's-Selîm; el-Âlûsî (ö. 1270/1853): Rûhu'l-Maânî; M.Reşîd Rıza (ö.1935): Tefsiru'l-Menâr; Elmahlî M.Hamdi Yazır

(ö.1942): Hak Dini Kur'an Dili; Muhammed Ali es-Sâbûnî: Safvetu't-Te-fâsîr. Konu ve makale olarak: İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, Ankara 1979, 204; Sakıp Yıldız, Diyânet Dergisi (Âyetler ve Sureler Arasındaki Münâsebet), 1985, XXI, I, 11-15; II, 35-40; III, 3-6.

Münâsebetin Lüğat ve Istilah Manası

Yakınlık, benzerlik, kıyas ve uyum anlamlarına gelen münâsebet kelimesinin aslı neseb ve nisbedir. ¹² Neseb, akrabalık ve soy anlamlarında kullanılır. ¹³ Münâsebet akılla ilgili bir iştir. Akla sunulduğu zaman onu kabul eder. ¹⁴ Istilahta münâsebet, kelimelerin birbiri ardına dizilişindeki hikmeti bildiren ilimdir. Münâsebâtü'l-Kur'ân ilmi ise, Kur'an âyetlerinin tertibindeki hikmetleri bildiren ilimdir. ¹⁵ Münâsebete, tenâsüb, insicam, tenâsuk, irtibat ve âhenk de denir.

Daha önce de işaret edildiği gibi, Kur'an-ı Kerim sûre ve âyetlerden müteşekkil ilâhî bir Kitaptır. Çeşitli sebeplerle, 22 yıldan fazla bir zamanda indirilmiş olmasına rağmen, ilk indirilen âyet ve sûreler ile son indirilenler arasında dahi sıkı bir irtibat ve âhenk vardır. Onlardan hiç birinin yerinin değiştirilerek bir başka tertibe tâbî tutulması söz konusu olmaz. Şâyet böyle bir şeye teşebbüs edilecek olursa, Kur'ân'ın nazm, tertib ve terkîbi bozulur, i'cazı ortadan kalkar. Gerçekte o, bu yönü ile de mu'cizedir. Âyetlerin sûre içerisindeki tertibi tevkifidir. Âyetler nâzil olduğu zaman, Hz.Peygamber vahy kâtiplerine, onların hangi sûrenin neresine konulacağını söylerdi. Zira Cebrâil, kendisine vahy getirdiğinde bu hususu da bildirirdi. Hz.Peygamber vahyedilen âyetleri ashabına okur, mana ve hükümlerini onlara anlatır ve her yıl Cebrâil'e arz ederdi. Vefat edeceği sene, bu arz iki defa olmuştur. Buna, arza-i ahire (son arz) da denir. Gerek Hz.Ebû Bekr zamanındaki tedvini ve gerekse Hz.Osman devrindeki teksirinde âyetlerin tertibi aynen muhafaza edilmiş, hiç bir değişikliğe uğramamıştır. Bu konuda icma vardır. Âyetlerin tevkifi olduğuna dair pek çok sahîh nakil mevcuttur. ¹⁶

Sûrelerin tertibinin ne şekilde yapıldığı konusunda İslâm bilgileri arasında ihtilaf vardır, tam bir ittifak yoktur. Bir kısmı, sûrelerin mevcut tertibinin tevkifi olduğunu ileri sürdükleri halde, diğer bir kısmı da, bunun sahabenin icthatları ile yapıldığını söylemektedirler. Bir başka görüş de, her iki fikri uzlaştırmacı mahiyetteki görüştür. O da, es-Seb'ut-Tivâl, ¹⁷ Hâmimler ve Mufasssallar ¹⁸ gibi sûrelerin çoğunun yerlerinin Hz.Peygamber zamanında bilindiği, bunun dışında kalanların da ümmete havale edilmiş olabileceği görüşüdür. ¹⁹ Sûrelerin tertibi ister tevkîfî, isterse sahabenin icthadı ile olsun; Kur'ân'ın

mu'ciz bir Kelâm olduğunda şüphe yoktur. Âyet ve sûreler arasındaki tenâsüb ve insicam, ihtiva ettikleri mana ve ahkâm, şâmil oldukları ilim ve marifet başka hiç bir eserde mevcut değildir.

Yalnız, âyet ve sûreler arasındaki münâsebetleri incelemek ve onlardaki bir kısım özellikleri bulmak kolay bir iş değildir. Zira münâsebet ilmi, değerli bir ilim oluşunun yanında, dikkat ve incelik isteyen bir ilimdir. ²⁰ Aslında Kur'an'ı ihata etmek ve onun her yerinde münâsebeti kolayca bulmak imkânsızdır. Âyet ve sûreler arasındaki münâsebeti bulmanın güçlüğünden dolayı müfessirlerin çoğu bu işe girişmemiş, ancak az sayıda müfessir grubu ona eğilebilmiştir. Meselâ, İzzuddîn b. Abdi's-Selâm (ö. 660/1262), münâsebet ilminin iyi bir ilim olduğunu, fakat kelâmın başı ile sonunun irtibatlandırılmasında güçlük bulunduğunu söylemiş, buna teşebbüs etmenin zorluğunu vurgulamıştır. ²¹ Âyet ve sûreler arasındaki münâsebeti bulabilmek, onların birbiriyle olan mana irtibatını ortaya koyabilmek için, arap dili ve edebiyatının inceliklerine vâkıf olmak, Kur'andaki edebî sanatları, belâğî hususiyetleri ve hitap çeşitleri ile nüzûl sebeplerini iyi bilmek gerekir. Ayrıca, Kur'an'ın doğru ve sahih bir şekilde anlaşılabilmesi için gerekli olan rivâyet, dirâyet ve işâri tefsir metodlarından da yararlanılması icâbeder. Rivâyet metodunda önce âyetin âyetle tefsiri gelir ki, bu husus âyetler arasındaki mana münâsebetinde oldukça önemlidir. Sonra âyetlerin Hz.Peygamberin sünneti ile yapılan tefsiri de çok mühimdir. Zira Hz.Peygamber, bazı âyetlerdeki maksadın ne olduğunu insanlara açık bir tarzda anlatmıştır. Sahabiler de âyetlerin nüzûlüne sebep olan hadiseleri bizzat müşâhede ettikleri veya etrafındakilerden duyup öğrendikleri için onların şâmil olduğu anlamları iyi kavrayabiliyorlardı. ²² Önce bu hususları gözönünde tutan, sonra da müfessirin muhtaç olduğu ilimlerle mücehhez olan bir âlim, akıl ve muhâkemesini kullanmak sûretiyle, kendi dirâyetiyle bir takım mukayeseler yaparak âyet ve sûreler arasındaki münâsebetleri kurabilir ve onlardaki derin manaları anlayabilir. ²³ Yine âyet ve sûreler arasındaki münâsebetlerin bulunarak, onların işaret ettiği gerçeklerin anlaşılabilmesi için, işâri tefsir metodunun da dikkate alınması gerekir. Yalnız işâri tefsirin makbûl bir tefsir sayılabilmesi için gerekli olan bazı şartlar vardır. Bunların gözden uzak tutulmaması icâbeder. Bunlar, işâri tefsirin Kur'an'ın nazmının zâhirine aykırılık taşıması, manadan uzak ve saçma bir te'vil olmaması gibi hususlardır. ²⁴

Hulâsa, âyet ve sureler arasındaki münâsebeti bulabilmek ve onların şâmil olduğu ince mana, maksat ve hikmetleri belirtebilmek için

ÂYETLER VE SÜRELER ARASINDAKİ ...

yukarıda zikredilen hususları gözönünde bulundurmak gerekmektedir. Birununla birlikte, münâsebet ilmi incelik isteyen bir ilim olması sebebiyle, usûl bilgileri bu konuda dikkat edilmesi icâbeden bazı esaslar ortaya koymuş ve uyulması gereken bir takım kaideler meydana getirmişlerdir.

Âyet ve Süreler Arasındaki Münâsebeti Bulmaya Yarayan Bazı Kaideler

Kur'an-ı Kerim'in sûre ve âyetleri arasındaki münâsebetleri bulmaya yarayan bir takım kaideler, konu ile ilgilenen bazı müfessir ve âlimler tarafından tesbit edilmiş, ilâhî kelâmın i'câzı ve ihtiva ettiği latâif (incelikler)inin anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, ortaya konulan kaideler, bütün âyetlerin irtibatını gösterebilecek bir şumûle sahip değildir. Zira Kur'an-ı Kerim'in lafızları, nihayetsiz mana ve incelikleri ihtiva etmektedir. Âyetler arasındaki münâsebeti az sayıda müfessir keşfetmeğe muvaffak olabilmıştır.

Münâsebet ilmine büyük önem atfeden ve bu husûsa tefsirinde geniş yer veren Râzî, Bakara sûresinin 285. âyetinin tefsirinde şöyle demektedir: "Bu sûrenin nazımının latâifini ve tertibindeki bedia (güzelik)larını düşünen kişi, Kur'an'ın lafızlarının fesahatı ve manalarının şerefi yönünden mu'ciz olduğunu anlar. Yine o, tertibi ve âyetlerinin nazmı bakımından da mu'cizdir. Uslûbu yönünden Kur'an'ın muciz olduğunu söyleyenlerin de muradı bu olsa gerektir. Müfessirlerin büyük çoğunluğu bu inceliklerden yüz çevirip uzaklaşmışlar ve bunlardaki derin manaları görememişlerdir. Bu konudaki gerçek durum, şâirin söylediği gibidir:

Yıldız ki onun sûretini gözler küçük görür

Küçük olmaktadır günah yıldızın değil gözündür." 25

Görüldüğü gibi Râzî, âyet ve süreler arasındaki tenâsüp ve irsina- ma ehemmiyet vermiştir. Bunun bol örnekleri tefsirinde yer almaktadır.

Yine, âyet ve süreler arasındaki münâsebetin tesbiti, ihtiva ettikleri manaların ortaya çıkarılması v.b. konularda, Bikaî, Suyûti ve Saîdî'nin müstakil eser yazmaları dikkate değer bir husustur. Bikaî, tefsirini yazarken, bazı âyetler üzerinde günlerce düşünmek suretiyle münâsebet kurmaya çalışmıştır. 26 Suyûti, yüz sûre arasındaki münâsebeti göstermiş, Saîdî de, sûre ve âyetlerin, maksatlarının ve aralarındaki münâsebetlerin tesbit edilmesi neticesinde manalarının daha iyi anlaşılacağına belirtmiştir. Üzerinde bunların görüşlerine yer ve-

rilecektir.

Şimdi, âyetler arasındaki münâsebetleri bulmaya yarayan umûmû usûlü belirtelim. Aralarında irtibat kurulan âyetler iki grupta ele alınıp incelenebilir:

1- Aralarında münâsebet açık olan ve irtibatlandırılması kolay olan âyetler.

2- Aralarındaki münâsebetin bulunması güç olan ve bir kısım bilgilerle bağlantı kurulabilen âyetler.

Bunları şöyle açıklayabiliriz :

Biribirini takibeden âyetler arasındaki münâsebet, ya kelimelelerin birbirine bağlı oluşu, ya birinci âyetle mananın tamamlanmaması sebebiyle ikinci âyetin birinciyi tekit veya tefsir edişi, itiraz ²⁷ veya bedel olması gibi hususlarla sağlanır. Kur'an âyetlerinin büyük kısmı, aralarında münâsebet bağı kolayca bulunan bu nevi âyetlerdir.

Diğer gruba gelince, bunlar, aralarında irtibat kolaylıkla bulunmayan âyetlerdir. Şâyet iki âyet arasında irtibat açık olarak görülmez, her biri birbirinden ayrı iki cümle gibi olursa, bunların arasında, birini öbürüne bağlayacak bir münâsebet aranır. Bu durumda şunlar yapılır:

Münâsebet bağı, bir âyetin hükümde müşterek olan diğer bir âyete atfedilmesi ile bulunur. Bu âyetler, aynı sûrenin başka âyet veya âyetleri olabileceği gibi diğer sûrelerin âyetleri olabilir. Bu, âyetin âyetle tefsiri gibidir. Eğer âyetin diğer bir âyete atfı mümkün olmazsa, âyetler arasındaki irtibatı sağlayan bir başka münâsebet bağı bulunması gerekir. Bu da manevi bir karine olabilir. Bu karine, belâgat ilminde yer alan, müdâdde, istitrâd, tanzîr, tehallus ve üslûbu'l-Hakim gibi edebî sanatların yardımı ile bulunabilir. Şimdi bunları biraz açıklayalım.

Mudâdde: Birbirine karşı olan iki ve daha çok lafız ve sözleri ifade eder. ²⁸ "Eşyanın değeri zıddıyla bilinir" ²⁹ kaidesine göre, âyetler arasındaki münâsebet bağlarından birisi de zıtlıktır. Kur'an-ı Kerim bunun örnekleriyle doludur. Azapla ilgili âyetlerden sonra rahmeti bildiren âyetlerin gelmesi, imanın faziletini ve mü'minlerin kurtuluşunu açıklayan âyetlerden sonra, inkâr edenlerin ve münâfıkların durumlarını anlatan âyetlerin zikredilmesinde (Bakara 2/1-12) zıtlık vardır. Kur'anda birbirine zıt olarak zikredilen bu gibi hususlar, insanların dikkatini çekmek, kötü olan şeyler karşısında iyi olanların

leğeri göstermek gibi maksatlar taşımaktadır.

İstitrâd: Mûnâsebet kurmada gerekli olan sanatlardan biridir. Bu, bir konuyu işlerken, bir yakınlık ve mûnâsebet bularak, bir başka nusûsa temas edip tekrar esas konuya dönme sanatıdır. ³⁰ İstitrâd, bir savaşta, düşmana taktik olarak kaçış izlenimi verdikten sonra tekrar hücûma geçmeğe benzer. ³¹ Şu âyet, buna örnektir: (Ey Muhammed !) Sana hilâlleri soruyorlar. De ki: Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. İyilik, evlere arkalarından girmenizde değildir; fakat (asıl) iyilik, sakınan kimse(nin iyiliği)dir. Evlere kapularından girin ve Allah'tan sakının ki, muradınıza eresiniz" (Bakara 2/189).

Bu âyette, Hz. Peygamber'e, zamanındaki insanların, hilâllerin mahiyetini sormamaları gerektiği, bunların ne işe yaradığını sormaları icabettiği bildirilmiş, onların asıl sorup öğrenecekleri şeyin, hilâllerin zamanları bildiren şeyler olduğu belirtilmiştir. Yine âyette, evlere arkalarından değil kapularından girilmesi hususunun söz konusu edilmesine gelince, araplar hac ettikten sonra, evlerine arka tarafından girmeyi tercih ederlerdi. Bu, onların hac mevsiminde tatbik ettikleri bir âdeti idi. Bunun uygun bir hareket olmadığı kendilerine bildirilmiş, evlere kapularından girilmesinin mûnâsip ve normal bir davranış olacağı beyan edilmiştir. Burada şöyle bir soru hatıra gelebilir. Acaba, ayın hilâl şekillerinin sorulması ile evlere arkalarından girilmesi arasında ne gibi bir mûnâsebet vardır? İlk bakışta bunlar arasında sanki bir irtibat yokmuş gibi geliyor. Aslında bunlar arasında çok sıkı bir mûnâsebet bulunmaktadır. Evlere, kapıları dururken başka yerlerinden girmek nasıl uygun bir hareket değilse, kendisini ilgilendirmeyen ve hatta mâhiyetini anlayamayacağı şeyleri sormak, aklını karıştırmak da o kadar yersiz bir harekettir. İşte bu âyette, bu yanlış hareketlerden vazgeçilmesi ve doğrularının neler olduğu belirtildikten sonra, insanın esas vazifesinin Allah'tan sakınması, yasaklarından kaçınması olduğu gösterilmiştir. ³² Burada bir de "Üslûbu'l-Hakim san'atı" vardır. Şimdi bunu görelim.

Üslûbu'l-Hakim: Konuşan veya soru soran kişiye, söylediği ve sorduğu şeyde, önemli olanı terkettiğini anlatmak ve soru sormasını öğretmek üzere, kendisine gerekli olanı bildirmektir. ³³ İşte yukarıdaki âyette, ayın hilâl şekillerinin vakitlerin tâyinine yaradığı, asıl sorulması gerekenin bu olduğu, onların mâhiyetini öğrenmeğe kalkışmanın doğru bir hareket olmadığı kendilerine bildirilmiştir. Burada edebî sanatlardan üslûbu'l-hakim sanatının mevcut olduğu görülmektedir.

Tanzîr: Münâsebeti bulmada dikkate alınması gereken diğer bir edebî sanattır. Tanzîr, iki ve daha çok benzer şeyi birbiri ardına getirerek bir meseleyi açıklamaya çalışmaktır. Bu, akıllı kişilerin âdetlerindedir. ³⁴ Yine aynı kökten gelen nazîr kelimesi, benzer ve mukabil anlamlarında kullanılmaktadır. ³⁵ Nazîr ve çoğulu nazâir, ibâre ve cümlelerin aynı anlamı ifâde ettiklerini belirtmede kullanılan kelimelerdir. Enfâl 8/4. ve 5. âyetleri tanzir'e örnek gösterilebilirler. 4. âyette, iyi işler yapan mü'minler hakkında: "İşte onlar gerçek (hak) imân sâhibidirler" buyrulurken, 5. ayette: "Rabb'in, seni evinden hak uğruna çıkarmıştı" denilmiştir. Burada dikkati çeken hususlardan biri de, her iki âyette (hak) kelimelerinin kullanılmış olması, ibâdetlerini yapan ve gerektiği şekilde dîni görevlerini yerine getiren mü'minlerin, gerçekten inanmış olduklarının belirtilmesi, savaşa girmenin ve hak yolda canını vermenin de gerçek imânın gereği olduğunun vurgulanmasıdır. Yine aynı âyetlerde, mü'minlerden bazılarının savaşa giderken isteksiz oldukları, bu hususta Hz.Peygamber'e uyararak savaşa katılmaları gerektiği kendilerine emredilmiş, ganîmet taksiminde de, bazılarının rıza göstermediği, bunda da O'nun taksimine uymaları gerektiği belirtilmiştir. ³⁶

Sonuç olarak, her iki âyette de (hak) kelimeleri zikredildiği için, burada tanzîr sanatının mevcut olduğu anlaşılmaktadır. ³⁷

Tahallus: Sözü edilen konuyu tamamen değiştirip aralarındaki münâsebeti gözetererek dinleyici veya okuyucunun fark edemeyeceği bir tarzda başka konuya geçmektir. ³⁸ Şu âyetler tehallus'a örnek olabilir: "Ey Muhammed ! Onlara İbrahim'in kisasını anlat. İbrahim, babasına ve milletine: Nelere tapıyorsunuz? Demişti" (Şuara 26/69,70) âyetleri ile, "keşki bizim için tekrar dünyaya dönüşümüz olsa da, biz de mü'minlerden olsak derler" (Suarâ 26/101) âyeti arasında acib ve hayret veren bir tehallus vardır. Zira burada, Hz.İbrahim ve kavminin kisasından kâfirlere âhirette, peygamberlerin sözlerine inanmak için dünyaya dönme temennisine bir tehallus ve intikal vardır. ³⁹

İstitrâd ile Tehallus, gerçekte birbirine çok yakın olan, aralarındaki nüans güç farkedilebilen iki edebî sanattır. Bu sebeple, bazı âlimler arasında görüş ayrılıkları çıkmış ve münâkaşalar yapılmıştır. Münâsebet ilminde, münâsebâtü'l-Kur'an konusunda mütahassis olan müfessirler bu incelikleri anlayabilmiş ve âyetler arasındaki insicamı tespit edebilmişlerdir. Âlimler arasında bu konuda tam bir görüş birliği olmasa da, böyle gayretler ve akıl yormalar, Kur'an'ın âhenk ve tenâsübünün ortaya konması, bir kısım inceliklerin meydana çıkma-

ÂYETLER VE SURELER ARASINDAKİ ...

rılması bakımından faydalı çalışmalardır. Konunun uzamaması için, istitrâd ve tehallus hakkında bu kadar bilgi ile yetinilecek, ihtilafı görüşlerden söz edilmeyecektir. 40

Bazı âlimler, Kur'an'ın tamamında âyetler arasındaki münâsebeti bulmada dikkate alınacak umûmî esasları da tespit etmişlerdir. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür: Sürenin hangi gâye ile indirildiğini bilmek, onu bu gâyeye sevkeden sebepleri araştırmak, bu sebeplerin matlûba uzaklık ve yakınlık derecelerini incelemek, kelâmın sebeplerden sonuçlara doğru akışında, dinleyicinin merakını dikkate almak, anlamayı kolaylaştıran belâğatın gerektirdiği hususlara önem vermektir. İşte bu esaslar, Kur'an'ın bütün kısımları arasındaki irtibatı bulmayı kolaylaştıran ana kaidelerdir. Bunlar dikkate alındığı zaman, bütün sûrelerdeki âyetlerin nazım yönü ortaya çıkar; böylece âyetler ve sûreler arasındaki âhenk ve mana bütünlüğü anlaşılır. 41 Şimdi bu hususları biraz daha açıklayalım.

Sûrelerin Nüzûl Merhaleleri

Her sûrenin maksadının anlaşılabilmesi için, onun nüzûl yer ve tarihinin; Mekki mi, Medenî mi olduğunun bilinmesi gerekir. Zira, sûrelerin nüzûlünde, zaman ve yer gözetilmiş, hâdiseler dikkate alınmıştır. Eski âlimler, sûrelerin Mekki veya Medenî diye taksiminde bu esasları gözönünde bulundurmuşlardır.

Mekki surelerde umûmiyetle akâid ve imân konuları yer almaktadır. Zira bunlar, Mekke'de müşrikler için inmiş, onlardan söz etmiş, onların bozuk inançlarını açıklamış, İslâm'ın dâvet ettiği sahih inançları beyan etmiştir. Medenî surelere gelince, onlar da çoğunlukla amelî ve fer'i hükümler yer almaktadır. Yine onlarda, münâfikların ve ehli kitab (yahûdî ve hristiyanlar)ın durumlarından bahsedilmektedir. Zira müslümanlar, Medine'ye hicret ettikten sonra onlarla birlikte yaşamaya başlamışlardı. Bu azınlıklar, müşriklerle müslümanlar arasındaki ihtilaflara karışmışlar, zaman zaman yapılan anlaşmalara rağmen, sözlerinde durmamışlar, iki yüzlü hareketlerle haince, müslümanları arkadan vurmaya yeltenmişlerdir. Kur'an, Medine'de bu yeni hayat için gerekli olan fer'i hükümlere şâmil olarak inmiş; müslümanlarla ehli kitab ve müşrikler arasında meydana gelen düşmanlıklardan ve savaşlardan bahsetmiştir.

Kur'an'ın nüzûlü hakkında zikredilen bu merhaleler, sûrelerin nüzûl hallerini açıklamada yeterli değildir. Zira Hz. Muhammed (S.A.V.) peygamber olduktan sonra, 13'ü Mekke'de, 10'da Medine'de ol-

yer almakta, münâfikların sinsî ve hâince planlarından bahsedilmekte, müslümanlar onlara karşı uyarılmaktadırlar.

3- *Hudeybiye Anlaşması İle Tebük Savaşı (9/631) Arasında İnenler :*

Mümtehine, Nisâ, Zilzâl, Hadîd, Muhammed, Ra'd, Rahmân, İnsan, Talak, Beyyine, Haşr, Nûr, Hâc, Münâfikûn, Mücâdele, Hucurât, Tahrîm, Teğabûn, Sâff, Cümûa, Feth, Mâide.

Bu sûrelerde daha çok teşrû ahkâm bulunmaktadır. Hudeybiye anlaşmasından sonra, savaşlar biraz azalmış durumdaydı. Onlar hakkındaki haberler de azaldı. Yine bu merhalede, münâfiklar daha önce olduğu gibi, menfî tutum ve davranışlarını sürdürüyorlardı. Onun için bu sûrelerde, onların bu çirkin hallerinden bahsedilmektedir. Bu tarihlerde dinin ahkâmı artık tamamlanmak üzereydi. Bu sebeple, Allah Taâla, Mâide sûresinde dini ve verdiği nimetleri tamamladığını ⁴³ ilân etmiştir.

4- *Tebük Savaşı İle Hz.Peygamber'in Vefat (10/632) Tarihi Arasında İnenler :*

Tevbe ve Nasr Sûreleri.

Bu tarihte, arap ülkelerinde dinin neşri tamamlandı. Allah'ın daha önce müslümanlara vadettiği yardım ve zafer gerçekleşti. Tebük savaşında münâfikların durumu doruk noktaya ulaşmıştı. Şimdi, gizli ve açık küfre karşı bir had konma zamanı geldi. Müşrik ve münâfiklara karşı Berâe (ültimat) ilân edildi. Müşriklerin Mescid-i Haram'a yaklaşmaları yasaklandı. Ehl-i Kitâp'tan cizye verenlerin Medine'de kalabileceklerine izin verildi. İşte Tevbe sûresi, bu ve benzeri hususlarla ilgili hükümleri ihtiva etmektedir. Nasr sûresinde ise, artık İslâm'ın zafere ulaştığı, insanların gruplar hâlinde Allah'ın dine geldikleri müjdelenmiş, Hz.Peygamber'in vazifesinin sona erdiği ve vefat edeceği işaret olunmuştur. ⁴⁴

Sûre ve Âyetlerin Maksatlarının Biribirine Benzemesi

Allah Taâlâ şöyle buyurmuştur: "Allah sözün en güzelini, âyetleri birbiriyle âhenkli, baştan başa gerçeklerle dolu bir Kitap hâlinde indirmiştir. Rab'larına derin saygı duyanların bu Kitap (Kur'an)tan tûyleri ürperir, sonra hem derileri ve hem de kalpleri Allah'ın zikrine yatışıp yumuşar." ⁴⁵

Bu âyette Kur'an-ı Kerim müteşâbih bir Kitap olarak vâsıf edilmiş

ÂYETLER VE SURELER ARASINDAKİ ...

ve bu vasıf O'nun övgü sıfatı olarak verilmiştir. ⁴⁶ Kur'an'ın sûre ve âyetleri, aralarında tenakuz bulunmaması, birbirlerini tasdik ve tefsir etmeleri yönlerinden bazısı bazısına benzediği ⁴⁷ gibi, ahkâm ve hikmetleri ihtiva etmeleri bakımından da birbirlerine benzemektedirler. ⁴⁸ Yine Kur'an, lâfızlarının sağlam bir tenâsüp halinde bulunması, nazm ve te'lifinin icâzını göstermesi, pek çok manayı ihtiva etmesi v.b. hususlarda da müteşâbih bir Kitaptır. ⁴⁹

Râzî de buradaki müteşâbih'i şöyle açıklamaktadır: "Bir yazar bir yazı yazdığı zaman bunun bazı kelimeleri fasîh, bazıları da gayri-fasîh olabilir. Kur'an böyle değildir. O, bütûn kısımlarıyla tam ve mükemmel olarak fasîhtir. Yine bir edip, bir olay hakkında fasîh lâfızlarla bir yazı yazsa, bir başka olay münâsebetiyle bir yazı daha yazsa, çoğunlukla ikinci yazısındaki ifâdeleri, birincisine uymaz. Allah Taâlâ Kur'an'ın pek çok yerinde Musa (a.s.)'nin kıssalarını nakletmiştir; bunların herpsi fesâhatta birbirine denk ve benzer durumdadır. Kur'an'daki âyet ve delillerin hepsi birbirini te'kit ve takviye etmektedir. Bütûn bu sayılan hususların ortak maksadı dine ve Allah'ın büyüklüğüne dâvettir." ⁵⁰

Kur'an-ı Kerim, emir, nehiy, va'd, va'id, kıssalar, mev'ızalar ve daha pek çok şeyi içine almakta ve bunların bazıları bazı sûrelerde tekrar edilmektedir. Bütûn bunlar, Kur'an'ın iniş gâyesine uygun, hedefleri birbirine yakın ve benzer olan hususlardır. Zira Kur'an, akâid ve teşri (hüküm koyma) için indirilmiştir. O'nun maksadının bu sınırdaki kalması, içinde bulunan emir, yasak, va'd, va'id, kıssa, öğütler ve benzeri şeylerle ilgili bulunması gerekir. Kur'an'ın esas hedefi budur; gâyesi dışında kalan târih, tıp ve diğer ilimlerin açıklanması ve problemlerinin çözüme kavuşturulması değildir. O, ancak vahy ile bilinmesi mümkün olabilecek hususların gerçekleştirilmesi için inmiştir. İlmî esaslar vahy ile değil, akıl ile bilinecek şeylerdir. Kur'an'da ve tahrif edilmemiş semâvî kitaplarda ilim gâye değil, bir vâsıta'dır. Onların asıl gâyesi, insanlığı hidâyete ulaştırmaktır.

Fatiha sûresinde Kur'an'ın dinî vazîfesinin sınır ve hedefleri ana hatlarıyla çizilmiştir. Burada, Kur'an'ın gâyesinin, "doğru yol" a hidâyet olduğu belirtilmiştir. Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderilmesinin sebebi de budur. Kitap başından okunmaya başlanır. Bu önsöz, Kitabın maksadını sınırlar ve gerçekleştirmek istediği gâyeyi ortaya koyar. Fatihadan sonra sûreler arka arkaya gelmiş, orada sınırlandırılan hedeften sapmaksızın aynı doğrultuda devam etmişlerdir. Böylece Kur'an'ın sûrelerinin maksat ve gâyelerinin benzerliği ortaya

çıkmiş olur. O, bazı tarihi olayları sırf ibret ve ders olsun diye bahsed-er; onların teferruâtına girmez. İnsanların gözleri önüne ibret tablo-ları çizerek doğru yola gelmeleri ve ondan ayrılmamalarına çalışır. Kur'an insana hak ve vecibelerini öğretir. Vecibeleri, Allah'a kullukta bulunmak, yaratıklara karşı şefkat ve merhamet hisleri ile hareket ederek iyilik yapmaktır. İnsan böylece hem dünya ve âhret huzur ve saadetine ulaşır, hem de, başkalarının mutluluğa ermesine yardım ed-er. İşte Kur'anda yer alan sûre ve âyetlerin maksat birliği budur.

Bütün bu ve benzeri özelliklerle mümtâz olan Kur'anla beş bap ih-tiva eden Tevrat'ı karşılaştırdığımızda aralarında önemli farklar bu-luruz. Bu baplar şunlardır:

1- **Tekvin** : Dünyanın kuruluş ve yaratılışını anlatır (Eski Ahid, 1-54).

2- **Hurûc** : İsrâil oğullarının Mısır'dan çıkışını anlatır (54-98).

3- **Levililer**: Bayramlar, âyinler, dîni merâsîmler, yahûdîlere ait haram ve helalları anlatır (98-131).

4- **Sayılar** : Hz.Mûsa'nın vefatından sonra yahûdîlerin Filistin'e geçişlerini v.b. şeyleri anlatır (131-176).

5- **Tesniye** : 2. Şeriat kitabıdır; Mûsâ'nın bozulan şeriatını (sözde) yeniden tanzim gayesi ile ele alınan kitaptır (176-216).

Buradan anlaşılmaktadır ki, Tevrat dîni esaslarla tarihi bilgile-ri ayrı ayrı ele alıp incelemektedir. Bu da onun muhteva ve gâye birliği taşımadığını göstermektedir. Netice itibâriyle tahrife uğradığı ve vahy mahsûlü olmadığı ortaya çıkıyor.

Matta, Markos, Luka ve Yuhanna İncil nüshalarında da durum bundan farklı sayılmaz. Dört ayrı kişiye nisbet edilen bu incillerin muhtevasında da bir birlik yoktur. Biri diğerini nakzetmektedir. Ne-tice olarak, bunun da insanlar tarafından uydurulup yazıldığı anlaşıl-makta, vahy edild iği şekliyle devam etmediği görülmektedir. ⁵¹

Konuya açıklık getirilmesi bakımından, burada şu hususun da belirtilmesinde yarar vardır: Hristiyanlar, incil nüshalarını incele-mişler, aralarında binlerce fark bulunduğunu tesbit etmişlerdir. Aynı inceleme, Münih Üniversitesi tarafından, muhtelif zamanlarda yazı-lan binlerce Kur'an nüshası üzerinde yapılmış, aralarında fark olma-dığı sonucuna varılmıştır. ⁵²

Bu açıklamaların sonra, yukarıda geçen "Kitâben müteşâbihen mesâniye" ayetinin, Kur'an'ın bugünkü tevrat ve incille mukayesesine

İlâhi bir işâret olması ihtimali bulunduğu anlaşılmaktadır. Bundan da, Kur'anın, Allah Taâlâ tarafından indirildiği ortaya çıkmaktadır. Zira O'nun maksatlarının birbirine benzer şekilde gelmesi, Onun ancak vahy ile indiğini gösterir. Kur'an'ın âyetleri arasına başka hiç bir söz karışmamıştır ki, içinde kendisinin hedef ve maksatlarına aykırı bir şey bulunsun. ⁵³

Âyet ve Sûreler Arasındaki Münâsebetle Alt Örnekler

Daha önce de işâret olunduğu gibi, Kur'an-ı Kerim baştan sona tam bir âhenk ve insicam içerisindedir. Onun bütün lâfızları arasında istisnâsız mükemmel bir irtibat ve tenâsüb vardır. Önemli olan, ondaki bu fevkalâde münâsebet ve uygunluğu görebilmektir. İlk sûre olan Fatiha sûresi ile diğer sûreler arasında o derece sağlam bir âhenk bulunmaktadır ki, onlardan herhangi birisinin yeri değiştirilmiş olsa, derhal bu nizam bozulur, Kur'an'ın icâzı ortadan kalkar. Kur'an kesintisiz halkalardan meydana gelmiş bir zincire benzer. Fâtiha sûresi ile hemen arkasından gelen Bakara sûresi arasında nasıl sıkı bir münâsebet varsa, en son sûre olarak mushafta yer alan Nâs sûresi arasında da aynı şekilde çok sıkı bir irtibat mevcuttur. Şimdi örneklere geçelim.

Fatiha Sûresi :

Fatiha sûresinin nüzûl zamanı üzerinde çeşitli görüşler olmakla birlikte tercih edilen görüşe göre o, tam olarak ilk inen Mekki bir sûredir. Daha önce, Alak, Müddessir ve Müzzemmil sûrelerinin bazı âyetleri inmişti. Hicr sûresinin 87. âyetinde bu sûreye işâret olunmaktadır: "And olsun ki biz sana, tekrarlanan yedi (âyeti) ve büyük Kur'an'ı verdik". Burada geçen yedi âyetten maksadın Fatiha sûresi olduğu görüşü kuvvetli bir görüştür. ⁵⁴

Fâtiha sûresi, hem ilk nâzil olduğu, hem de mushafın başında bulunduğu için bu adı almıştır. Fâtiha, mukaddime ve önsöz anlamlarına gelir. Ona, Fâtihatü'l-Kitâb, Ümmü'l-Kur'an, es-Seb'u'l-Mesânî, el-Esâs, eş-Şifâ, el-Hamd, ed-Duhâ, es-Salât gibi isimler de verilmiştir. ⁵⁵

Fâtiha Sûresinin Gâyesi: Bu sûre, Kur'an'ın mukaddimesi olduğuna göre, burada onun muhtevâsı öz olarak yer almakta, gâyesi belirtilmektedir. Aslında her kitabın bir önsözü vardır. Yazar, burada kitabın yazılış sebep ve gâyesini vb. hususları belirtir; böylece okuyucuyu kitabın konusu hakkında fikren hazırlar, onun daha iyi anlaşılmasını te'min eder. Bunun için Fâtiha sûresi Kur'an'ın tamamına muâdil bir sûre olarak nitelendirilebilir. Ancak Kur'an-ı Kerimdeki bilgi ve konular herhangi bir kitabın muhtevâsına benzemir. Zira o, ilâhi vahye

müstenit bir kitaptır. Onun bu husûsuyetini anlamayan kişiler, tenkide teşebbüs etmişlerdir. Özellikle, bazı müsteşrikler, sûre ve âyetlerde, çeşitli konular mezcedilerek verildiği için, onun bu icâz yönünü ve belâği nüktelerini anlamadıklarından tenkit yoluna yönelmişlerdir. Bunlardan Dozy (ö.1883) ve Carlyle (ö.1805)Kur'an'ın diğer beşeri kitaplar gibi bir önsözünün bulunmadığını ve konularının biribirinden ayrı olarak yazılmadığını söylemişler, bunun bir eksiklik olduğunu idda etmişlerdir. İslâm alimleri bunlara gereken cevapları vermişlerdir. Meşhûr âlim ve yazar M.Ferîd Vecdî (ö.1954), Kur'an'ın bazı yazı kaidelerine uymamasında hiç bir eksikliğin bulunmadığını, hattâ böyle olmasının, O'nun ilâhi kitap olma vasfını gösterdiğini, denizin su kanelarına sığdırılmasının mümkün olmadığı gibi, Allah kelâmı Kur'an'ın da belli kaidelere sığmayacağını ifâde ederek müsteşriklere cevap vermiştir. Saîdî ise, bu cevabın yeterli olmadığını, bunun için en-Nazmu'l-Fennî adlı eseri yazdığını, burada, Fâtiha sûresinin Kur'anın mukaddimesi olduğunu, ayrıca, sûrelerin maksatlarına ve aynı konuda olan âyetlere mushafın kenarında işâret edilmek suretiyle yapılan hücûmlara cevap verilmiş olacağını, hem de Kur'anın daha iyi anlaşılacağını belirtmiştir. ⁵⁶

Kur'an'ın gâyesi, Fâtiha sûresinde ana hatlarıyla gösterilmiştir. Bu gâye, insanlığı maddî ve mânevi felâkettlere düşmekten korumak, dünya ve âhiret saâdetine hazırlamaktır. Bunlar, Fâtiha sûresinde öz olarak yer almaktadır. Zira o, pek çok fazilet ve ilmi ihtiva etmektedir. Şimdi, bu hususlarla ilgili bazı görüşleri görelim.

Suyûtî, el-Hasenu'l-Basrî (Ö. 110/728)'nin özetle şu sözlerini naklediyor: "Allah Taâlâ, önceki kitaplarda bulunan ilimleri Kur'an'a tevdi etmiştir. Sonra da, ondaki ilimleri Fâtiha suresine tevdi etmiştir. Ondaki ilimlerin tefsirini bilen kişi, bütün ilâhi kitapların tefsirini bilen kişi gibi olur." ⁵⁷ Zemahşerî de, Fâtiha'nın Kur'andaki ilimleri içine alşını şöyle belirtiyor: "O, Allah'a lâyık olan övgü, kulluk, va'd ve va'di içine almaktadır. Kur'an âyetleri de, bu sayılan şeyleri ihtiva eder." ⁵⁸ F.Râzî de şöyle diyor: "Kur'an'ın tamamı şu dört şeyi ihtiva eder: İlâhiyat, âhiret, peygamberlik, kaza ve kaderin ispatı. Fâtiha sûresi de bu dört esası içine almaktadır. Böylece o, Kur'an'ın en büyük maksatlarını içine almış oluyor." ⁵⁹ Elmahlî da: "Basit bir kaç cümle gibi görünen Fâtiha, hilkatın, Hâlikin, mahlûkun bütün sırlarını içinde toplayan külli bir kanundur" ⁶⁰. "Fâtihanın diğer sûrelerle münâsebeti ise, "Ümmü'l-Kuir'an, Ümmül-Kitâb, Esas" isimlerinin delâlet ettiği veçhile, hepsinin aslı ve kökü, külli mümessilidir" ⁶¹ ifâdeleriyle bu sûre-

ÂYETLER VE SURELER ARASINDAKİ ...

nin fazâletini anlatmaktadır.

Burada, tekrar, Kur'an'ın esas hedefinin tevhid inancına rehberlik etmek olduğunu, onun özü olan Fatiha'nın da, aynı gâyeyi güttüğünü hatırlayalım. Bütün konuların teferruâtıyla onun hedefli olmadığını biliyoruz. Gerçekte Kur'an, insanlığın hak yoldan saptığı, putlara taptığı bir devirde inmiştir. Bunun için onun ilk hedefi ve önemli görevi insanları tevhid inancına ve hakka dâvet etmek olmuştur. Burada, Allah'ın var ve bir olduğunun, eşi ve benzeri bulunmadığının, bütün âlemleri, canlı cansız herşeyi tek başına yaratıp idâre ettiğinin beşeri-yete anlatılması ile gerçekleşir. İşte akli başında olan her insanın bu gerçeği kabul etmesi, yanlış yollardan kurtulduğu, tevhid inancına kavuşup sağlam ve sarsılmaz bir iman elde ettiği için Allah Taâlâ'ya hamd etmesi gerekir. Dünyâ ve âhîret saâdetinin esası budur. Kur'an-ı Kerim bunu gerçekleştirmek için indirilmiştir. Kur'an'ın bir mukaddimesi olarak nitelendirilen Fâtiha'nın ilk âyetlerinde bu husus veciz olarak şöyle ifade edilmektedir: Hamd ve senâ bütün âlemlerin Rahman ve Rahim olan Rabb'ına mahsustur. O, öyle bir Rab'ki, aynı zamanda Din (Kiyâmet) Günü'nün, yâni Allah'ı Rab olarak kabul eden ve etmeyenlerin hesaba çekilecekleri günün de sâhibidir.

Böyle bir inanca sahip olan insanın yaratıcısına kullukta bulunması zarûridir. Kur'an-ı Kerim'in pek çok yerinde inanan kişilerin kulluk görevlerini de yerine getirmeleri istenmektedir. Sâdece "inandım" demek yeterli değildir, aynı zamanda inandığını tatbik etmek de icâbedir. Kur'an'ın tevhidden sonra, ibâdete dâvet gâyesi, Fâtiha'da inançlı kişinin dîliyle: "Ancak sana kullukta bulunur ve ancak senden yardım dileriz" ⁶³ tarzında ifade olunmuştur. Gerçekte ibâdet, kalplerde allah korkusuyla Allah sevgisini birleştirerek, O'na tam anlamıyla kulluk edebilmektir. Bu da, Kur'an'ın ihtiva ettiği bütün emir ve yasaklara uymakla gerçekleşir. İnanan kişi hiç şüphesiz doğru yoldadır. Bununla birlikte, imanı devamlı olarak muhafaza edebilmek için, insan yine de: "Rabbimiz ! Bizi doğru yola hidâyet et" ⁶⁴ diye dua eder. Kur'an'ın esas gâyesi, insanlığı felâket yollarına sapmaktan korumak, doğruya, dünya ve âhîrette saâdete kavuşturacak, şaşmaz prensiplere ulaştırmaaktır. İşte bu husus Fâtiha suresinde öz olarak yer almaktadır.

Kur'an-ı Kerim, doğru yolun, peygamberlerin ve onların izinden gidenlerin yolu olduğu; dünyâ ve âhîret saâdetine erenlerin bunların olduğu hakkında pek çok kıssa ve örnek vermektedir. Yine onda, gaza-ba uğrayan ve hak yoldan sapanların feci durumlarına dair hayli misaller yer almaktadır. İşte bu hususlar, Fâtiha sûresinde, kulun dilin-

den: "Rabbımız ! Bizden önce gelmiş, gazab etmediğin, dalâlette de bırakmadığın kimseleri hidâyet ettiğin yola bizi de hidâyet et" ⁶⁵ şeklinde belirtilmiştir. ⁶⁶

Yukarıdan beri yapılan açıklamalardan anlaşıldığı üzere, Kur'an'ın hedefi, Fâtiha sûresinde hülâsa olarak görülmekte, bundan dolayı da Fâtiha'ya, onun mukaddimesi gözüyle bakılmaktadır. Bu sûre üzerinde enine boyuna düşünen, âyetlerinin anlamları üzerinde dikkatle duran kişi, Kur'an'ın ihtiva ettiği esasları özet olarak anlayabilir. Zira bu sure, Kur'an'ın diğer sure ve âyetleriyle irtibatlıdır. Bilhas- sa, Bakara ve Nâs sureleriyle olan münâsebeti daha açık olarak görülmektedir.

Bakara Suresi:

Bakara sûresi, Medine devrinde inmiş, 286 âyeti ihtiva eden, Kur'an-ı Kerim'in en uzun sûresidir. İçerisinde, "Kur'an âyetlerinin efendisi (en üstünü ve faziletlesi) olan Âyetü'l-Kürsî" ⁶⁷ bulunmasından dolayı ona, "Kürsî sûresi" adı verildiği gibi, "Senâm" ve "Zehra" da denilmiştir. ⁶⁸ Surenin âyetlerinin büyük çoğunluğu, hicretten hemen sonra nâzil olmuş, diğerleri de, Bedir savaşının yapıldığı hicrî 2.yıla kadar, (aralıklarla) indirilmiştir. Mekki sureler, daha çok iman kalplere yerleştirilmesini hedef aldığı halde, Bakara suresi, müslimanların günlük hayatlarında ihtiyaç duyacakları şeyleri kendilerine bildirerek, dünya ve âhirette huzur ve saâdete ulaşmalarını temin gâyesi gütmektedir. Bunun için o, daha ziyâde ahkâm âyetlerini ihtiva eder. Bu âyetlerin hükümleri, müslümanların kendi aralarındaki münâsebetleri düzenlediği gibi, kitap ehli denilen yahûdî ve hıristiyanlara karşı takınacakları tavırları belirtir; münâfıklarla olan ilişkilerini tanzim eder. Yine bunlar, Müşriklerle müslümanlar arasında cereyan eden savaş durumları ve netîceleri gibi hususları ele alıp esaslara bağlar. ⁶⁹ İşte Bakara suresi, bu ve benzeri hükümlere şâmilidir. Konuyu daha fazla uzatmadan, Bakara suresinin, hem Fatiha suresi ve diğer surelerle olan münâsebetlerini, hem de kendi âyetleri arasındaki bir kısım irtibatları izaha geçiyoruz.

Fâtiha sûresi, Kur'an'ın mukaddimesi olarak, onun manasını özetlemesi sebebiyle ne kadar büyük bir önem taşıyorsa, Bakara suresi de, ahkâm âyetlerini şâmil olması ve Fâtiha sûresini tefsir etmesi bakımından o derece önemlidir.

Fâtiha ve Bakara Sûrelerinin Münâsebeti :

Fâtiha sûresindeki "el-Hamdülillâh" sözünün manası, Bakara

sûresinin, düâ, zikir ve şükür ile ilgili bazı âyetlerinde tafsilatlı olarak geçmektedir. Örnek: "Bana dua edenin, dua ettiği zaman duasını kabul ederim".⁷⁰ "Rabbımız ! Unutmuş, yahut hata yapmışsak, (bu yüzden) bizi sorumlu tutma. Rabbımız ! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme. Rabbımız ! Gücümüzün yetmiyeceğini bize taşıma. Bizi affet; bizi bağışla ve bize merhamet et. Sen bizim mevlâmız-sın. Kâfir milletlere karşı bize yardım et".⁷¹ O halde, beni zikredin ki, ben de sizi zikredeyim; bana şükredin (fakat) nankörlük etmeyin".⁷² İşte bu âyetlerle, "el-Hamdülillâh" lafzının münâsebeti vardır; bu da mücmel olarak geçen hususun diğerlerinde geniş olarak yer almış olmasıdır. Hamd Allah'a dua etmek olduğuna göre, diğer âyetlerde bu, açık olarak yapılmaktadır.

"Âlemlerin Rabbi" sözü, aşağıdaki âyetlerde tafsil edilmektedir: "Ey insanlar ! Sizi de, sizden öncekileri de yaratan Rabbinize ibâdet ediniz. Tâ ki, takvâ sâhibi olasınız".⁷³ "O Rab ki, sizin için yeryüzünü (korunup rahat edebileceğiniz) bir döşek, göğü de onun üzerine bir çatı yaptı. Gökten su indirdi. O su ile, rızık olmak üzere meyveler çıkardı. O halde (bütün bunları) bilip dururken Allah'a ortaklar koşmayın".⁷⁴ "Yer yüzünde ne varsa hepsini sizin için yaratan, sonra (doğrudan) gök yüzünü murâd ederek (onu) yedi gök hâlinde (yaratıp) tanzim eden de O'dur ve O, her şeyi hakkiyle bilendir".⁷⁵ Bu âyetlerden anlaşıldığına göre, Allah Taâlâ Fâtîha suresinde "Âlemlerin Rabbi" lafziyla beşerin mebdei olan Âdem (a.s.) in yaratılışı kıssası ile sözüne başlamış oluyor. Zira insan, âlemler sınıfının en şerefliisidir. İşte bu âyetler, bu gerçeği açıklamaktadırlar.

"O, aynı zamanda Rahmandır, Rahîmdir" âyetine Allah Taâlâ, Hz.Âdem'in kıssası hakkındaki şu sözünüle işâret etmiştir: "O da onun tövbesini kabul etmişti. Zaten tövbeleri kabul ederek bağışlayan yalnız O'dur".⁷⁶ Allah'ın Rahman oluşu, İsrâil oğullarına karşı affedici oluşunda da görülmektedir: "(Bununla beraber) bundan sonra belki şükredersiniz diye (yine de) sizi affetmiştik".⁷⁷ "İlâhınız tek bir ilâhtır; Rahman ve Rahîm olan O Allah'tan başka ilâh yoktur".⁷⁸ Bu âyetlerde Allah'ın merhametli oluşu açık olarak belirtilmiştir.

"O, din gününün sâhibidir" âyeti, Bakara'da : "İçinizdekini açıklasınız da, gizleseniz de, Allah onunla sizi hesaba çeker"⁷⁹ âyetiyle açıklanmaktadır. Fâtihadâ din olarak geçen kelime, burada, hesap tarzında zikrolunarak, beyan edilmektedir.

"(Rabbımız !) Ancak sana ibâdet ederiz"⁸⁰ sözü mücmeldir, şer'i meselelerin çoğuna şâmilidir. Bu, Bakara sûresinde tafsil edilmekte-

dir. Bunların bazıları şunlardır: Temizlik, namaz, zekât, sadaka, oruç, hac, bey', icâre, mîrâs, vasiyyet, nikâh, talak, kısas, cihâd v.b.

"Ancak senden yardım isteriz" ⁸¹ sözü, icmâlen ahlak ilmine şâmilidir. Bu ilmin konusuna giren hususların büyük çoğunluğu, Bakara suresinde zikredilmiştir; bazıları şunlardır: Tövbe, sabr, şükr, rıza, tefvîz (tevekkül), zıkr, murakabe v.b.

"Bizi doğru yola hidâyet et" sözünden itibâren sona kadar olan âyetlerin manalarının tafsilâtı Bakara suresinde verilmektedir. Bu doğru yolun ne olduğu, "İşte bu Kitap, kendisinde şüphe (edilecek hiç bir şey) yoktur; Allah'tan sakınanlar için bir hidâyettir" ⁸² âyetiyle beyân edilmiştir. Kullar önce Allah'tan, kendilerini doğru yola hidâyet etmesini dilemiş, O da onlara, "İşte doğru yola hidâyet eden Kur'ân'dır" diyerek gereken cevabı vermiştir. Doğru yol ise, yahûdî ve hristiyanların yüz çevirip çıktığı, inananlara in'âm olunan es-Sıratü'l-Müstakîm" olduğu önce Fâtiha sûresinde ifade edilmiş, daha sonra da, Bakara'da açıklanmıştır. Şu âyet, doğru yolun ne olduğunu, ona yönelenlerin ve ondan yüz çevirenlerin kimlerden ibâret bulunduğunu beyan etmektedir: "Kendilerine Kitap verilenler her delili getirsen, senin kiblene yine uymazlar; sen de onların kiblesine uyacak değilsin. Onlar da birbirlerinin kiblelerine uymuyorlar. (Faraza) sana gelen bunca ilimden sonra, (yine de) onların hevâ ve heveslerine uysan, işte o zaman, sen muhakkak zâlimlerden olursun".⁸³ Burada, doğru yolun, kible yâni Ka'be, ona yönelenin peygamber, ondan yüz çevirenlerin de, kitap ehli olduğunu açıklanmaktadır. Yine, Fatihadaki zikrolunan "sapıklar" ve "gazaba uğrayanlar" in kimler olduğu Bakarada biraz daha açık olarak gösterilmektedir. Şöyle ki: " (İşte), hidâyete karşılık sapıklığı satın alanlar bunlardır" ⁸⁴ âyeti, Fatihadaki "sapıklar" lafzını, " (İşte bundan sonra, İsrâîl oğulları'nın) üzerine zillet ve meskenet (damgası) vurulmuş, Allah'tan bir de gazaba uğramışlardı.." ⁸⁵ âyeti de, "kendilerine gazab olunanlar"ı beyân etmektedir.⁸⁶

Sonuç olarak, Fatiha ve Bakara sûreleri, muhtevaları, başlangıç ve sonları itibâriyle birbirlerine benzemekte, aralarında sıkı bir münâsebet bulunmaktadır.

Şimdi biraz da, Bakara sûresinin içindeki âyetlerin birbirleriyle olan münâsebetlerinden bahsedelim.

Bakara suresinin 2-20. âyetleri arasında sıkı bir münâsebet bulunmaktadır. Burada, üç grup insan özelliğinden bahsedilmektedir. Bunları şöyle özetleyebilir :

ÂYETLER VE SURELER ARASINDAKİ ...

1- Mü'minler, gayba inanan, ibâdet eden, Hz.Peygambere indirilene, daha öncekilere imân eden, böylece hidâyete ve kurtuluşa érenler olarak nitelendirilmektedirler.

2- Kâfirler, uyarılsalar da, uyarılmasalar da, fark etmeyeceği, yine de inanmayacakları belirtilen kişilerdir. Daha önce de, ifâde edildiği gibi, burada mudâdde sanatı vardır. Bunun bu şekilde zikredilmesinin sebebi, her şey zıddıyla bilinir, kaidesine göre, iyi ile kötünün karşılaştırılarak iyi olanın anlaşılmasının teminidir. Sonra, Bakara, 8-20. âyetlerinde, üçüncü bir grup olan münâfikların durumu anlatılmaktadır. Bunlar, küfürlerini gizleyen, inandıklarını söyleyen iki yüzlü kişilerdir. Tehlikeli oldukları, verdikleri zararların korkunçluğunun anlatılabilmesi için, surede onlara geniş yer verilmiştir. Yine, içlerinde gizledikleri sapıklık ve münâfiklarının karanlığı iyice açıklanıp ortaya dökülmesi, bu yüzden uğrayacakları felâketlerin neler olduğu görülebilmesi için meseller irâd edilmiştir. ⁸⁷ Mudâdde sanatı burada da mevcuttur; zîra, münâfikların kötü hareketlerinin görülmesiyle, mü'minlerin iyi durumlarının değeri ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda kısaca işâret olunan âyetlerden sonra, Allah Taâlâ şöyle buyurmaktadır: "Ey insanlar ! Sizi de sizden öncekileri de yaratan Rabbinize ibâdet ediniz. Tâ ki takvâ sahibi olasınız". ⁸⁸ Önceki âyetlerde, inanç yönünden üç tip insandan söz edilmişti. Bunlar, mü'min, kâfir ve münâfiktir. Allah Taâlâ Kur'ân'da bu âyetle insanlara ilk defa hitap etmektedir. Daha önce böyle bir hitap geçmemiştir. Bu âyette Allah Taâlâ'nın, "Ey insanlar..." tarzında söze başlamasında pek çok incelik ve hikmetler vardır. Bunlardan bazılarını kısaca kaydedelim:

a- Bu şekildeki bir hitapta, dinleyici ve okuyucuyu uyarma ve teşvik vardır.

b- Allah Taâlâ bu sözü ile sanki şöyle hitapta bulunmaktadır: Ben size gönderdiğim Elçiyi, önce Benimle sizler arasında bir aracı yaptım. O, sizlere gerekenleri ulaştırıyor. Şimdi ise, vasıtasız olarak sizlere hitap ediyor, sizlere olan yakınlık ve ikramı artırıyor, bu uyarma ile kudretimin ve in'âm ettiğim nimetlerin delillerini gösteriyor, sizlere verdiğim değer ve üstünlüğü belirtiyorum.

c- Bu âyet, kulun Rabbına ibâdetle meşgûl olduğu zaman, devamlı bir ilerleme ve yükselme kaydedeceğini belirtiyor.

d- Önceki âyetlerde insanların durumları anlatılmıştı. Bu âyet ise, onlara bir takım yük ve meşâkketler yükleyen emir ve teklifler yer

almaktadır. Çünkü Allah Taâlâ insanlara böyle bir hitapla iltifat etmiş, bunun sonucunda da, ibâdetle bulunmalarını istemiştir. Ashında, bir yük gibi görünen ibâdet, insanlara yararlı bir fiildir.

Bu âyette, kendisinden önce geçen 20 âyette durumları ve ayrı hususiyetleri zikrolunan insanların hepsine hitap edilmekte, yapmaları gereken vazifeler kendilerine bildirilmektedir. Arkasından gelen 22. âyette de, Allah'ın insanlara verdiği nimetlerden söz edilmekte, karşılığında da, kullukta bulunmaları gerektiği belirtilmektedir. Esasen akıl da bunu gerektirir; çünkü her nimet, bir külfeti â âbeder.

Sonuç olarak, geniş anlamlar taşıyan bu âyetle önceki âyetlerin muhtevaları arasında sıkı bir münâsebet bulunmaktadır.⁸⁹

İsrâ suresindeki "Kulu Muhammed (S.A.V.) i bir gece Mescid-i Haramdan Mescid-i Aksa'ya görüten Allah'ın şanı ne yücedir"⁹⁰ âyeti ile "Musa (A.S.) ya da Kitap verdik"⁹¹ âyeti arasında sıkı bir irtibat ve münâsebet vardır. Birinci âyette, Hz.Peygamber'e ihsan olunan isra, ikinci âyette de, Hz.Musa'ya, İsrâil oğullarını hak yola getirmesi için, Tevrat verildiği belirtiliyor.

Ashında, Musa'nın hayat ve mücâdeleleriyle Hz.Peygamber'in mücâhedeleri arasında bazı yönlerden benzerlikler vardır. Kur'an, Firavn ve adamlarına karşı gönderilen peygamber gibi, Mekke müşriklerine ve diğer bütün insanlara da bir peygamber gönderildiğini ifâde ediyor. Musa, Firavn ve kavmini irşad etmeğe çalıştığı halde, onların tamamını imâna getirememiş, neticede, Mısır'ı terke mecbûr olmuştu. Aynı şekilde, Hz.Peygamber de, Kureyş müşriklerinin tamamını hak olan imân ve islâm dâvâsına inandıramamış, Mekke'yi terkederek Medîne'ye hicret etme zorunda kalmıştı. Musâ, Tûr dağında Tevrat'a nâil olduğu gibi, Hz.Peygamber de, Mîrâc'da, Allah'tan vâsıtasız olarak bir takım önemli emirler almıştır. Musa nasıl, düşmanlarının üstesinden gelerek Mısırdaki hâkimiyet kurmuşsa, Hz.Peygamber de, islâm düşmanlarını yenmiş, devletini kurmaya muvaffak olmuştur.

İşte bu âyetlerde, her iki peygamberin insanlarla olan mücâdelelerinde benzerlikler bulunduğu belirtiliyor; Hz.Peygamber'in dâvâsında başarılı olacağına işâre edilerek, kendisine teselli ve moral veriliyor. Böylece, her iki âyetin muhtevaları arasında münâsebetlerin bulunduğu görülüyor.⁹²

Duhâ ve İnşirâh Surelerinin Münâsebeti

Daha önce de belirtildiği gibi, bu sureler, vahyin başlangıcı ile Habesiştan'a hicret merhalesinde nâzil olmuş, aynı gâyeyi taşıyan,

muhtevaları itibâriyle birbirlerini destekliyen surelerdir. Her ikisinin de hedefi, pek çok hususlarda Hz.Peygamber'i mânevî yönden güçlendirmek, O'nun hak dâvasında, düşmanları karşısında yılmaması, çekilen sıkıntılardan dolayı moralinin bozulmaması için, teselli vermek ve başarıya ulaşmasını sağlamaktır. Bu bakımdan Duhâ ve İnşirah sureleri arasında kuvvetli bir irtibat mevcuttur.

Bu surelerin, cümlelerinde bulunan tenâsüp ve insicamdan dolayı, aralarında sıkı bir mnâsebet vardır. Tavs b.Keysân (. 106/724) ve mer b.Abdlazz (. 101/720) in bu iki süreyi tek sure kabul ettikleri, onları, besmele ile ayırmaksızın, namazda birlikte okudukları rivâyet olunmaktadır.⁹³ Bu sureler, mana itibâriyle birbirlerine bağlı olmakla birlikte, her birinin ayrı sureler oldukları tevâtüren sâbittir.⁹⁴

Kaynaklarda yer alan aşağıdaki şu rivâyet de, Duhâ ve İnşirah sureleri arasındaki mana münâsebetini göstermektedir. "Allah Taâlâ şöyle buyurmuştur: Ben seni ksz bulup barındırmadım mı? Seni şaşırmış bulup doğru yola eriştirmedim mi? Seni fakir bulup zenginleştirmedim mi? O halde ben, ancak seni yceltirim".⁹⁵ Suyûti, bu sözde, mana itibâriyle bu sureler arasındaki irtibata tam bir delil olduğunu söylüyor.⁹⁶ Duhâ ve İnşirah surelerinin her birinde Allah'ın verdiği nimetler sayılıp dökülüyor, bunlara karşı şükredilmesi isteniyor.⁹⁷ Elmalılı da, bu hususta özetle şunları söylüyor : "Aralarında güçlü bir irtibat olmakla birlikte, birincisi, vahyin kesilmesinden dolayı meydana gelen üzüntü ve sıkıntı zamanında inerek bir ferahlık vermiş, ikincisi ise, ferahlık ve sevinç anında inerek, onun hükmünü beyân ve nimetten mn'im'e terėib etmiş olmak itibâriyle farklıdır. ⁹⁸ Eb Hayyân da, bu sureler arasındaki münâsebetin, Allah'ın Hz.Peygamber'i hikmetle aydınlatması, kendisine vahy olunanı anlayabilmesi için, gönlüne genişlik vermesi olduğunu belirtiyor.⁹⁹

Hülâsa, Duhâ ve İnşirah sureleri, Allah'ın Hz.Peygamber'e ve müslümanlara olan desteğini ve âhiret müjdesini ihtiva etmeleri bakımından, aralarında sıkı mnâsebet bulunan surelerdir.

Kevser Suresinin Diğer Bazı Surelerle Olan Münâsebeti

Konunun iyi anlaşılabilmesi için, önce, Kevser suresi hakkında bilgi vermekte yarar vardır.

Kevser sresi, Vahyin başlangıcı ile Habeşistan'a hicret arasında, Âdiyât suresinden sonra indirilmiş, Kur'an'ın en kısa sresidir. Meâlî şöyledir:

1- Ey Muhammed ! Biz sana Kevser'i verdik. 2- Öyleyse Rabb'in için namaz kıl ve kurban kes. 3- Doğrusu adı sanı ortadan kalkacak (ebter) olan, kin tutan kimsedir.

Muhtevasına gelince, Kur'an-ı Kerim'in en kısa suresi olmasına rağmen, pek çok mana ve incelikleri içine almaktadır. Bu manaların izahına geçmeden önce, surenin nüzülü zamanındaki duruma kısaca göz atalım. Hz.Muhammed (S.A.M.), peygamberliğin başlangıç döneminde çok güç durumda idi. Zamanının ve bölgesinin insanların büyük ekseriyeti, O'nun dâvetini dinlemiyor, gerçekleri kabule yanaşmıyor, doğruya ve kurtuluşa çağıran zata düşmanlıktan geri durmuyor, her türlü engellemeyi yapıyor, bu büyük insanın, hak davada, bir avuç müslümanla birlikte başarılı olacağını akıllarına bile getirmiyorlardı. İşte bu durum karşısında, Allah Taâlâ, Hz.Peygamber'e bir kısım sure ve âyetler indirerek, teselli vermiş, hedefine ulaşacağını bildirmiştir. Daha önce, Duhâ ve İnşirah surelerinde, O'nun moralinin nasıl yükseltildiğini kısaca belirtmiştik. Kevser suresinin nüzülü ile ilgili olarak, burada şunları da söylemekte faydalar vardır: Müşrikler, Hz.Peygamber'in kendi kavminden ayrıldığını, kimsesiz ve çâresiz kalmış bir kişi durumunda olduğunu söylemişlerdir. Bir rivâyette, Hz.Peygamber'in çocuklarından, önce, Kasım'ın, daha sonra Abdullah'ın vefâtı üzerine, Âs b, Vâil, Rasûlullah'ın soyunun tükendiği ve "ebter" olduğu tarzında sözler söylemişti: yine, Ebû Cehil, Ukbe b.Ebi Muayt, amcası Ebû Leheb ve diğer İslâm düşmanları da, O'nun üzüntülü zamanında, canını sıkacak yersiz sözler sarfetmişlerdi. Hatta, yakınları kendisine taziyette bulunup teselli edecekleri ve üzüntüsünü gidermeye çalışacakları yerde, sevinmişler, âdetâ bayram yapmışlardı. Hz.Peygamber, hak dâvasından dolayı kendisine karşı bu derece düşmanlık beslenilmesinden son derece üzülmüştü. ¹⁰⁰

İşte Hz.Peygamber, bu zor şartlar altında mücâdele ederken, Kevser müjdesi verilmek üzere bu sure indirilmiştir. Şimdi kısaca, kevser'in çeşitli manalarını görelim.

Kevser lügatta, çokluk, sınırsız bolluk v.b. manalara gelir. ¹⁰¹ İslâm âlimlerinin bazıları, onun taşıdığı anlamlardan bir kısmını söylemişlerdir; bunlardan Râzî ise, 15 anlamını geniş olarak izah etmiştir. Burada, bunların sâdece isimlerini söyleyeceğiz. Şöyleki: 1- Kevser, Cennette Hz.Peygamber'e verilmiş olan bir nehir. ¹⁰² 2- Yine, Cennette O'na verilen bir havuz. 3- Hz.Peygamber'in evladı. Bu da, O'nun soyunun devam edeceğini gösterir. 4- Ümmetinin âlimleri. 5- Peygamberlik şerefi. 6- Kur'an. 7- İslâm. 8- Etbâ ve taraftarlarının çokluğu. 9- Hz.Pey-

ÂYETLER VE SURELER ARASINDAKİ ...

gamber'in faziletinin çokluğu ve hayırlı oluşu, 10- O'nun ünü ve şânının yüceliği, 11- İlim, 12- Güzel ahlak, 13- Şefâat, 14- Kevser suresi, 15- Allah'ın Hz.Peygamber'e verdiği bütün nimetlerdir. ¹⁰³

H.z.Peygamber'e Kevser verilmekle, O'nun, dünyada maddî ve manevî başarılar elde edeceği, pek çok insanın kendisini dinliyeceği, izinden giderek huzûra kavuşacağı, âhirette de sonsuz mutluluğa ulaşacağı işâret olunmuş oluyordu. Bu ve benzeri nimetlere mukabil, H.z.Peygamber'in Allah'a şükretmesi emrediliyor; yalnız Rabbi için namaz kılması ve kurban kesmesi gerektiği kendisine bildiriliyor. Yine bu surede, H.z.Peygamber'e "ebter" diyenlerin kendilerinin ebter olacağı bildirilmiştir. O'nun dâvâsında daima başarıya ulaşacağı, düşmanlarının ise, yok olup gideceği belirtilmiş oluyordu. Nitekim, durum işâret edildiği şekilde neticelenmiş, düşmanların hiç hatırası ve izi kalmamış, H.z. Peygamber'in, adı, şânı ve şöhreti yayılmış, kendisine ebedî mutluluk verilmiştir.

Kevser suresinin, diğer surelerle olan münâsebetine gelince, F.Râzî, Kevser suresiyle, Duhâ suresinden Nâs suresine kadar ki sureler arasındaki irtibatı örneklerle göstermektedir. ¹⁰⁴ Kevser suresi, kendisinden önce gelen surelerin tamamlayıcısı, sonrakilerin de aslı gibidir. Öncekilerin tamamlayıcısı gibi oluşu şöyle özetlenebilir:

1- Allah Taâlâ, Duha suresinde H.z.Peygamber'in durumunu açıklamış ve O'nu övmüştür. Surenin baş kısmında, H.z.Muhammed (S.A.V.)'in peygamberliği ile ilgili şu üç husus yer almaktadır: 1- "Rabbin seni burakmadı ve sana darılmadı, 2- Doğrusu âhiret senin için dünyadan daha hayırlıdır, 3- Rabbin şüphesiz sana verecek de hoşnut olacaksın". ¹⁰⁵ Bundan sonra bu surede, H.z.Peygamber'in dünya ile ilgili durumlarından üçü bahsedilmektedir: 1- "Rabbin seni öksüz bulup da barındırmadı mı? Seni şaşırmış bulup doğru yola ulaştırmadı mı? Seni fakir bulup zenginleştirmede mi?" ¹⁰⁶

İnşirah suresinde H.z.Peygamber üç şeyle şereflendirilmiştir: 1- "Ey Muhammed ! Senin göğsünü açmadık mı? 2- Belini büken yükünü senden alıp atmadık mı? 3- Senin şânını ve ününü yüceltmedik mi?" ¹⁰⁷

Bu surelerde belirtilen hususlar, maddî ve manevî çok geniş ve bol nimet ve imkânlar anlamı taşıyan "Kevser"le ilgilidir.

Tin suresinde Allah Taâlâ, H.z.Peygamber'i üç şeyle şereflendirmiştir: 1- O'nun yaşadığı şehre, "and olsun ki, güvenli Mekke şehrine" buyurarak yemin etmiştir. Sonra, ümmetinin cehennem'den kurtulacaklarını ve sevâba ereceklerini bildirmek için, "yalnız, inanıp iyi iş-

ler yapanlar bunun dışındadır" ¹⁰⁸, Onlara kesintisiz ecir vardır" ¹⁰⁹ buyurulmuştur. Alak suresinde Hz.Peygamber üç şeyle şereflendirilmiştir: 1- Ey Muhammed ! Yaratan Rabbi'nun adıyla (besmele ile) oku. ¹¹⁰ Burada okuma, geniş anlam ifâde etmekle birlikte, Râzî, bunun, Kur'an'ı Rabbi'nun isminden yardım alarak oku anlamında olduğunu söylemiştir. ¹¹¹ 2- O zaman o (yalancı kişi), kafadarlarını çağırın. Biz de zebânileri çağıracağız ¹¹² sözü, Hz.Peygamber'in düşmanını kahretmiştir. 3- Ey doğru yolda olan ! Sakın ona uyma; sen secde et, Rabbi'ne yaklaş ¹¹³ sözüyle Allah Taâlâ, O'nu kendisine yakın olma husûsiyeti vermiştir. Kadir suresinde Hz.Peygamber, Kadir gecesi ile şereflendirilmiştir. Bu gecenin üç türlü fazîleti vardır: 1- Kadir gecesinin bin aydan daha hayırlı olması, 2- Meleklerin ve Cebrâil'in o gecede Rabbi'nun izniyle her türlü iş için inmesi, 3- O gece, tan yerinin ağarmasına kadar esenlik olmasıdır. ¹¹⁴ Beyyine suresinde, ümmeti üç şeyle şereflendirilmek suretiyle, Hz.Peygamber şereflendirilmiştir: 1- Şüphesiz inanıp yararlı iş işleyenler, işte onlar (ümmet) yaratıkların en iyileridir, 2- onların Rabları katındaki mükâfatlarının, içinde temelli ve sonsuz kalacakları, içlerinden ırmaklar akan Adn cennetleri oluşu, 3- Allah'ın kendilerinden hoşnut olmasıdır. ¹¹⁵ Zilzâl suresinde O üç şeyle şereflendirilmiştir: 1- İşte o gün arz, Rabbi'nun ona vahyetmesiyle kendi haberlerini anlatır. ¹¹⁶ Bu söz, arzın kıyâmet gününde Hz.Peygamber'in ümmetinin ibâdet ve tâatına şahitlik edeceğini gösterir. ¹¹⁷ 2- O gün insanlar, işlerinin kendilerine gösterilmesi için, bölük bölük dönerler (İlâhî Divân'a çıkarlar). ¹¹⁸ Bu âyet, müslümanlara ibâdetlerinin gösterileceğini, onların da, sevineceklerini belirtiyor. ¹¹⁹ 3- Kim zerre kadar iyilik yapmışsa onu görür. ¹²⁰ Allah'ın varlık ve birliğini bilmek her şeyden daha büyüktür ve mutlaka, müslümanlar onun sevâbına ulaşacaklardır. ¹²¹ Âdiyât suresinde Hz.Peygamber, gâzilerinin atlarına yemin edilerek şereflendirilmiştir. Bu atların üç vasfı zikredilmiştir: 1- And olsun Allah yolunda koştukça koşanlara, 2- And olsun kıvılcımlar saçanlara, 3- Sabah sabah akına çıkanlara ¹²² Karia suresinde Hz.Peygamber'in ümmeti üç şeyle şereflendirilmiştir: 1- Kıyâmet gününde tartılarının ağır gelmesi, 2- Hoş bir hayat içinde olmaları, 3- Düşmanlarını, kızgın bir ateş (cehennem) içinde görmeleridir. ¹²³ Tekâsür suresinde, dininden yüz çevirenlerin âhrette, üç yön-den cezalandırılacakları beyan edilerek Hz.Peygamber şereflendirilmiştir: 1- Şüphesiz onlar cehennemi görecekler, 2- (Hem de) onu gözleriyle görecekler, 3- Kıyâmet gününde kendilerine verilen nimetlerden muhakkak hesaba çekileceklerdir. ¹²⁴ Asr suresinde Hz. Peygamber'in ümmeti üç şeyle şereflendirildi; (zarardan kurtulanlar

için) 1- İmân edenler müstesnâ, buyurularak İmanla, 2- Yararlı işler yapanlar, ifâdesiyle, âmelle, 3- Biri birlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler" ¹²⁵ buyurularak güzel ahlak ile. Burada Hz.Peygamber teselli edilmiş oluyor. Hûmeze suresinde, arkadan çekıştiren ve yüze karşı ayıplamayı âdet edinenlerin üç çeşit azâb ile cezalandırılacakları anlatılarak, Hz.Peygamber şereflendirilmiştir: 1- O, malının kendisine ebedî kılacağını sanır " buyurularak dünyadan kesinlikle yararlanamayacağı, O, and olsun ki, mutlaka Hutame (cehennem) ye atılacaktır" denilerek, cezalandırılacağı, 3- Onlar, uzun sütunlar arasında, her yönden o ateşle kapatılmışlardır" ¹²⁶ buyurularak, onların, kapıları kapatıldığı için, oradan çıkış ümitlerinin dahî olamayacağı belirtilmiştir. ¹²⁷ Fîl suresinde, düşmanlarının kötû plan ve tuzakları üç yönden bozulmak suretiyle Hz.Peygamber şereflendirilmiştir: 1- Onların tuzakları boşa çıkarılmak, 2- Üzerlerine sert taşlar atan kuşlar gönderilmek, 3- Sonunda, onlar yenilmiş ekin gibi yapılmakla. ¹²⁸ Kureyş suresinde, Hz.Peygamber, atalarının yararları gözetilmek suretiyle şereflendirilmiştir: 1- Kureyş kabîlesinin yaz ve kış yolculuklarında uzlaşma ve anlaşmalarının sağlanması, 2- Onların doyurulup açlıktan kurtarılması, 3- Korku içindeyken, kendilerine güven verilmesiyle. ¹²⁹

Kevser Ve Mâûn Surelerinin Münâsebeti:

Kevser suresi, Mâûn suresine bir mukabele gibidir. Şöyleki: Mâûn suresinde münâfiğın dört vasfı anlatılmaktadır. Bunlar, cimrilik, namazı terk, namazı gösteriş için kılma ve yardıma engel olmadır. Kevser suresinde ise, cimriliğe karşı, çok hayır, iyilik ve bolluk v.b. manalarındaki Kevser; namazı terk etme yerine, namaza devam, namazda gösteriş yerine, Rabb'in rızası için namaz kılmak, yardıma engel olmak yerine, kurban keserek onun etini ihtiyaç sahiplerine vermek gibi hususlar yer almaktadır. ¹³⁰ Görüldüğü gibi, bu sureler birbirlerine tamamen zıt manalar taşımaktadırlar. Burada mudâdde sanatı vardır; sureler arasındaki münâsebetin bulunmasında bu edebî sanattan da yararlanılıyor. Aslında her şeyin değeri zıddıyla bilinir. Allah Taâlâ, burada kötû ile iyiyi, menfî ile müspeti karşılıklı olarak göstermekte, gerçeği gözler önüne sererek insanlara doğru yolu açıklamaktadır.

Râzî, Kevser suresinin kendisinden önceki surelerle karşılaştırmasını yaptıktan sonra (özetle) şöyle demiştir: "Allah Taâlâ, yukarıdaki surelerde, Hz.Peygamber'i bu önemli şeylerle şereflendirdikten sonra, Ey Muhammed ! Doğrusu sana Kevseri verdik buyurmuştur. Bu şu demektir: Biz sana, geçen surelerde anılan, her biri dünya mülkünün tamamından daha büyük olan pek çok değerleri verdik. Sen, işte böyle

nîmetler veren Rabb'a kulluk yap ve insanları en yararlı olan şeyler konusunda aydınlatıp irşâd et.

Allah'a kulluk, ya bedenî olur; bu, Allah'ın, Rabb'in için namaz kıl, sözüyle belirtilmiştir. Yahut da, mal ile olur; o da, kurban kes, emriyle ifâde olunmuştur. İnsanların dünya ve âhirette kendilerine en yararlı şeyler hususunda aydınlatılması ise. Allah'ın, "Ey Muhammed ! De ki: Ben sizin taptıklarınıza tapmam" ¹³¹ sözüdür. ¹³²

Şimdi, Kevser sûresinin kendisinden sonra gelen surelerle olan münâsebetini görelim.

Kevser suresi, kendisinden sonraki surelerin aslı gibidir. Allah Taâlâ, bu sureden sonra, Hz.Peygamber'e : "Ey inkârcılar ! Ben sizin taptıklarınıza tapmam de" emrini verince, eski inançlarına körü körüne bağlı olan kişilerin O'na düşman olması tabû idi. Onların yanlış inançlarının sökülüp atılması güç bir iştir. İnsanlar arasından nâdir kişiler, böyle zor bir görevi yerine getirebilirler. Hitekim, Mûsa Peygamber, Fir'avn ve ordusuna karşı güçlkle çıkabilmişti. Hz.Peygamber bütün insanlara elçi olarak gönderildiğinde, pek çok kişi kendisine, Fir'avn gibi düşman oldu. Allah Taâlâ, Hz.Peygamber'e cesaret vermek için, Kevser'i Kâfirûn suresinin önüne geçirdi. Bu, birkaç yönden ele alınabilir: 1- Biz sana Kevser'i verdik, yâni, din ve dünya hakkında çok hayırlar verdik sözü, Allah'ın Hz.Peygamber'i koruyacağına ve O'na yardım edeceğine dair bir va'di idi. Nitekim şöyle buyurulmuştur: "Ey Peygamber ! Allah'ın yardımı sana yeter" ¹³³, "Allah seni insanlardan korur". ¹³⁴ Allah birkimseyi korumayı garanti ederse, o kişi hiç bir şeyden korkmaz. 2- Allah, Bizi sana Kevseri verdik deyince, O'na bütün nîmetler hemen ulaşmadı. Bu nîmetler kendisine tedricî olarak verildi; tam olarak da âhirette verilecektir. Bu, aynı zamanda, Hz. Peygamber'in dâvâsında güçlenip ilerliyeceğini, hâkimiyet kuracağını da göstermektedir. 3- Hz.Peygamber, kâfirlere dinlerinin yanlış olduğunu söylediği ve onları îmâna çağırdığı zaman, dâvâsından vazgeçmesi için kendisine şöyle dediler: "Eğer istediğin mal ise, insanların en zenginini olacak şekilde sana mal verelim; evlenmekse, seni kadınlarımızın en iyisi ile evlendirelim; maksadın başkan olmaksı, seni kendimize başkan yapalım". ¹³⁵ Bunun üzerine, Allah, Biz sana, Kevseri verdik buyurdu. Bu da, Hz.Peygamber'in, bâtil yolda olanların, mal ve diğer tekliflerine aldırmmaması, onlara iltifat etmemesi ve böyle şeylere aldanmaması anlamı taşımaktadır. Zira Kevser, maddî ve manevî pek çok hayrı içine almaktadır. Bu ve benzeri sebeplerden dolayı Allah, Kevser suresini, Kâfirûn suresinin önüne geçirmiştir. Böylece, Hz. Pey-

ÂYETLER VE SURELER ARASINDAKİ ...

gamber, kâfirlere kuvvetle karşı koyabilmiş, onların putlarından uzak olduğunu cesâretle söyleyebilmiş ve açıkça onları îmâna dâvet edebilmiştir. ¹³⁶

İşte Kevser suresi ile Kâfirûn suresi arasında bu ve benzeri bir takım mana münâsebetleri bulunmaktadır.

Kevser suresiyle Kâfirûn suresi arasındaki münâsebeti bu şekilde belirttikten sonra, onun, bundan sonraki surelerle olan münâsebetine kısa olarak temas edilecektir.

Nasr suresi ile ilgili olarak, Allah Taâlâ, Hz.Peygamber'e sanki şöyle hitap etmektedir: Sen Benim emrime sarıldığın zaman, bak, Ben sana karşı olan vadimi nasıl yerine getirdim; sana ne kadar tâbî ve taraftar verdim. İşte, "insanlar, Allah'ın dinine grup grup giriyorlar". ¹³⁷ Böylece, Hz.Peygamber'e verilen Kevser gerçekleşiyor.

İnsanın isteği ya yalnız dünyâyâ ait olur, ya da âhirete. Sırf dünyayı ve maddeyi isteyen kişi mutlu olamaz; ona sâdece, zillet, zarar ve bayağılık gelir. Onun âhirette de gideceği yer cehennemdir. İşte "Tebbet" suresinden maksat kısaca budur.

Âhireti isteyen gelince, onun rûhunun, varlıkların sûretlerinin kendisinde görüldüğü ayna gibi olmasıdır. Akli ilimlere göre, insanın Yaratıcıyı tanımasında iki yol vardır: Birisinde, önce Yaratıcı tanınır, sonra yaratıklar. Diğerinde ise, bunun aksi olur. Birincisi yüce bir yoldur. İşte Allah Taâlâ, İhlâs suresinde, bu yolu tatbîk etmiş, "Ey Muhammed ! De ki, O Allah birdir" ¹³⁸ buyurarak söze başlamış, kendi sıfatlarını zikrederek sureyi tamamlamıştır. Kevser, pek çok nimet ve husûsiyetleri içine aldığından dolayı, tevhîd inancını ihtiva eden İhlâs suresinin onunla sıkı münâsebeti bulunmaktadır.

Kevser, dünya ve âhirete ait pek çok hayırlı ve yararlı şeyleri ihtiva etmesi sebebiyle, Felak ve Nâs sureleriyle de yakından alakalıdır. Zira bu sureler, insanların Allah'a nasıl sığınıp, O'nun himâyesinden nasıl yararlanacaklarını anlatmaktadırlar. Allah Taâlâ da insana Kevser'i vermekle, maddî ve manevî her türlü kötülük' en onu korumayı garanti etmiş oluyor.

Burada, biraz da, Nâs suresiyle Fâtiha suresi arasındaki münâsebetten bahsedelim.

Kur'an'ın ilk suresiyle son suresi arasında sıkı bir mana irtibatı bulunmaktadır. Fâtiha'da, âlemlerin Rabb'ına hamd ile, Nâs'da, insanların Rabb'ına sığınmakla söze başlanıyor. Fâtiha'da, Allah'a, kıyâ-

met gününün mâliki, Nâs'da, insanların meliki deniyor, Fâtiha'da, yalnız Allah'a kulluk edilmesi ve yalnız O'ndan yardım istenilmesi, Nâs'da, insanların ilâhı olan Allah'a sığınıp O'ndan yardım talep edilmesi emrolunuyor.

Kısa bir mukayese yapıldığında bile, Mushafta, biri başta, diğeri sonda yer alan Fâtiha ve Nâs surelerinin anlamları arasında kuvvetli münâsebetlerin bulunduğu göze çarpmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi, aslında, Kur'an'ın bütün sûre ve âyetleri arasında sıkı bir irtibat, tenâsüp ve âhenk bulunmaktadır. Bu yazıda, Kur'an'ın, anlamı bakımından üzerinde durulmuş, lâfızları arasındaki irtibata yer verilmemiştir. Kısaca şunu belirtelim ki, Kur'an'ın Allah Kelâmı olduğunu ispat eden güçlü delillerden birisi de, lâfızlarındaki nazım güzelliğidir. Bu husus, âyetlerin fâsılalarında, özellikle, kelimelerin son harflerindeki ses benzerliklerinde açık bir şekilde görülmekte, onlardaki bu âhenk, okuyucu ve dinleyiciyi hayran bırakmaktadır. ¹⁴⁰

Bazı âlimler, kelâmın evveli ile sonu arasındaki irtibatın bulunmasının güçlüğünden ve Kur'an'ın 23 yıla yakın bir zamanda inmesinden dolayı, âyetler arasındaki münâsebeti bulmaya çalışmanın zor bir iş ve hattâ imkânsız olduğunu savunmuşlardır. ¹⁴¹ Gerçekte, sûre ve âyetler arasındaki münâsebeti bulmak güç bir iştir. Onun için buna, çok az sayıda âlim ve müfessir yönelmiş, Kur'andaki âhenk ve tenâsübü ortaya koymaya çalışmış, manasının daha iyi anlaşılmasını sağlamışlardır.

Hülâsa, Kur'an, bütün sûre, âyet ve kelimeleri biribirine bağlı olan, hiç bir yönden başka bir söze benzemiyen eşsiz bir kelâmdır. O'nun manalarını ve inceliklerini anlamak isteyen kişi, bu hususları gözönünde bulundurmak mecburiyetindedir.

Sonuç :

Kur'an-ı Kerim, Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e veyhettiği bir kitap olmakla birlikte, aynı zamanda, akıl ve tefekküre son derece önem veren mu'ciz bir kelâmdır. Âyet ve sureler arasında öyle bir tenâsüb ve insicam vardır ki, benzerini bir başka eserde bulmak mümkün değildir. Eğer, onun lafızlarından birisinin yeri değiştirilmiş olsa, özelliği kaybolur; manada tutarsızlıklar ve hükümde değişiklikler meydana gelir. Önemli olan, Kur'an'ın ilâhi karakterinin muhafazası, lâfızlarının bir bütün içerisinde ele alınıp değerlendirilmesi, mana ve maksatlarının ortaya konmasıdır.

Áyet ve sureler arasındaki irtibatı kurmak, âlimin dirâyetine bağılıdır. Kur'an'ı gerektiği şekilde tefsir etmek isteyen bir müfessirin, áyetler arasındaki münâsebeti bulmaya yarayan belâgat kaidelerinden faydalanarak kendi mantığını kullanması lâzımdır. Bunu yaparken, áyet ve sureleri ayrı ayrı değil, birbirlerine bağılı bir manzûme olarak düşünmesi icâbeder. Zira, Kur'an'ın bir yerinde mücmel olarak geçen bir husus, diğ er yerinde mufassalan geçmektedir. Buna, Kur'an'ın Kur'anla tefsiri de denir.

Kur'an'daki tenâsübün tesbiti incelik isteyen güç bir iştir; bununla beraber, bu ilim değerli bir ilimdir. Áyet ve sureler arasındaki irtibatı bularak Kur'an'ın inceliklerini ortaya çıkarmaya muvaff ak olan müfessirlerin sayısı azdır. Bunlar, Fahreddin er-Râzî, Bikâî, Suyûtî, Âlûsî gibi müfessirlerdir.

Sonuç olarak, Kur'an, sonsuz ve sınırsız mana ve incelikleri ihtiva etmektedir. Zamanın ilerlemesiyle o, daha iyi anlaşılacaktır.

Dipnotlar

1. Isrâ 17/88.
2. Hüd 11/13.
3. Bakara 2/23, 24.
4. Mustafa Sadık er-Râfî, *İcâzu'l-Kur'an*, Kahire 1384/1965, 195; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Ankara 1979, 165.
5. Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi's-Sahih*, Mısır 1378/1958, *Tefsiru sure (53)*, 4 (VI,52).
6. Ebu Muhammed Abdu'l-Melik b.Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, Mısır 1355/1936, 1, 314.
7. Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim b.Kuteybe, *ed-Din everi, eş-Ş'ru ve's-Şuarâ*, Beyrut 1985, 168; Ebu Osman Yüsuf b. Abdî'l-Berrî'n-Nemerî, *el-İs'âb Fî Esmâ'l-Ashâb*, Mısır Tarihsiz, III, 1337.
8. Bedruddin ez-Zerkeşî, *el-Burhan Fî Ulûmi'l-Kur'an*, Mısır 1376/1957, 1, 36; Celâluddin es-Suyûtî, *el-İtkan Fî Ulûmi'l-Kur'an*, Kahire 1368/1948, II, 108.
9. Zerkeşî a.g.e., 1, 36; Suyûtî, *İtkan*, II, 108; Subhî's-Sâlih, *Mebâhis Fî Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut 1968, 151.
10. S.Sâlih, a.g.e., 154, 155.
11. Zerkeşî, a.g.e., 1, 36.
12. Ebu'l-Baka el-Huseyn el-Kefevî, *Kitabu'l-Külliyât*, Kahire 1280/1868, 363.
13. Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzibu'l-Luğa*, Kahire tarihsiz, XIII, 14;

- İsmail b.Hammâd el-Cevherî, es-Sihah, Beyrut 1979, 1, 224; Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b.Mükerrem b.Manzûr, Lisanu'l-Arab, Beyrut 1956, 1, 755, 756; Mecduddîn Muhammed b. Ya'kub el-Fîrûzâbâdî, el-Kamûsu'l-Muhît, Beyrut Tarihsiz, 1, 136.
14. Zerkeşî, a.g.e., 1, 35.
15. Necati Kara, Bikâi ve Tefsirindeki Metodu, basılmamış doktora tezi, Erzurum 1981, 221 (Nazmu'd-Dürer, 1,6 dan naklen).
16. Suyûtî, Tenâsüku'd-Dürer Fî Tenâsübi's-Süver, Beyrut 1986, 56; Muhammed Abdu'l-Azîm ez-Zerkânî, Menâhilu'l-İrfân Fî Ulûmi'l-Kur'an, Mısır 1955, 1, 340, 341.
17. es-Seb'u't-Tıval (Yedi Uzun Sure) : Bakara, Âlü İmrân, Nisa, Mâide, En'âm, Â'râf, Yûnus sureleridir: Bkz.Suyûtî, T.Dürer, 69; Zerkânî, a.g.e., 1, 345, 346.
18. Mufassallar: Kur'an'ın son kısmında bulunan, sık sık besmelerle birbirlerinden ayrılmış surelerdir. Bunların hangi sure ile başladığı hakkında ittifak yoktur; Hucurât, Kıtâl, Câsiye, Sâffât, Sâff, Mülk... gibi. Mufassallar, 3 gruba ayrılırlar: 1- Tıvâl-ı Mufassal (Mufassalların uzunları), 2- Evsat-ı Mufassal (Mufassalların orta uzunlukta olanları), 3- Kısar-ı Mufassal (Mufassalların kısıları); Zerkânî, a.g.e., 1, 345.
19. Suyûtî, T.Dürer, 57; krş. Zerkânî, a.g.e., 1, 346-351.
20. Bkz. Zerkeşî, 1, 37; krş. Suiyûtî, İtkan, II, 108.
21. Geniş bilgi için bkz. İzzuddin b. Abdisselâm, el-İşâra ilâ'l-İcâz Fî Envâi Ba'dı'l-Mecâz, İstanbul 1311/1893, 221.
22. Zerkeşî, a.g.e., II, 156, 157.
23. Muhammed Hüseyin ez-Zehabi, et-Tefsir Ve'l-Müfessirûn, Mısır 1396/1976, 1, 255.
24. Zerkânî, a.g.e., 1, 549.
25. Fahrüddin er-Râzî, Mefâtihu'l-G*ayb, Tahran (Kahire 1937 den ofser), VII, 128.
26. N.Kara, a.g.e., 222; Sakıp Yıldız, Diyânet Dergisi, 1985, (Âyet ve Sureler Arasındaki Münâsebet), XXI, 2, 36.
27. İtiraz: Asıl cümle ile ilgili olmayan ve bir münâsebetle veya bir ibâreyi açıklamak için söz arasına katılan, çoğunlukla parantez içine alınan cümledir; Şemseddin Sâmî, Kamûs-ı Türkî, İstanbul 1316/1898, II, 1379.
28. Sa'duddin et-Taftâzânî, el-Mutavvel alâ't-Telhis, İstanbul 1268/1851, 377.
29. Zerkeşî, a.g.e., 1, 49.
30. Muhammed b. Muhammed ed-Düsûki, Hâşiye alâ Muhtasar'ı'l-Maânî, İstanbul, 1307/1889, 2, 516.
31. Âsım Efendi, el-Kamusu'l-Muhît Tercemesi, İstanbul 1304/1886, 1, 1198.
32. Geniş bilgi için bkz. Buhârî, Tefsir (sure 2), 29 v, 56, 157); Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, el-Keşşâf an Hakaiki Gavâmızı't-Tenzil, Kahire, 1373/1953, III, 317 ve III, 323; Şihâbuddin Mahmud el-Âlûsî, Rûhu'l-Maânî, Beyrut tarihsiz, II, 74; Muhammed Abduh-Muhammed Reşid Rıza, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hakim, 1325/1907, II, 196-203; Krş.Abdu'l-Müteâl es-Saidî, en-Nazmu'l-Fenniyyu fi'l-Kur'an, Mektebetu'l-Âdâb, 56; Ebu Mansur el-Mâtürîdî, Te'vilâtu Ehli's-Sünne, Topkapı, Medine, No: 180, var. 33a-b.
33. es-Seyyidu's-Şerîf Âlî b. Muhammed el-Cürçânî, Kitabu't-Târifât, basım tarih ve yeri yok, 23; Âli el-Cârim-Mustafa Emin, el-Belâgatü'l-Vâdiha, Mısır, Dâru'l-Maârif, 296.

ÂYETLER VE SURELER ARASINDAKİ ...

34. Zerkeşî, a.g.e., I, 47; Suyûtî, II, 109; Saîdî, a.g.e., 29; S.Sâlih, a.g.e., 155.
35. Zemahşerî, Esâsu'l-Belâğa, Beyrut 1385/1965, 641.
36. Bkz. Buharî, Hums, 19 (IV, 60, 61); Râzî, a.g.e., XV, 117-127. Deniz suyu ile abdest alan kişi hakkında sorulan bir soruya Hz. Peygamber'in: "Onun suyu temiz, ölüsü de helâldir" şeklinde cevap vermesi de, istitrâ'da örnektir. Bkz. Muhammed b. Yezîd b.Mâce, es-Sünen, Mısır 1349/1930. Tahâre, 38, (I, 136); Zerkeşî, a.g.e., I, 41.
37. Zerkeşî, a.g.e., I, 47; Suyûtî, II, 109.
38. Düsîkî, a.g.e., II, 660, 661; Ahmed Hâşimî, Cevâhiru'l-Belâğa, İstanbul 1984, 420.
39. Zerkeşî, a.g.e., I, 44.
40. Bkz. Suyûtî, İtkan, II, 110; Mu'tarku'l-Akrân fi İcâzu'l-Kur'an, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, I, 61.
41. Suyûtî, İtkan, II, 110; Saîdî, a.g.e., 31.
42. el-Miûn, Kur'an'ın yüze yakın veya yüzden fazla âyet ihtiva eden sureleri anlamını ifâde eder. el-Mesânî de, bir şeyin katı anlamına geldiği gibi, burada, sayıları yüzden az olan âyetleri ihtiva eden sureler manasında kullanılmaktadır. Mesânî, Kur'an'ın tamamı, Fâtiha sûresi ve Kur'an'ın ilk 7 uzun suresi anlamlarını da ifâde eder. Bkz. Muhammed b.Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an, Mısır 1373/1954, I, 44-46; Beduddin Ebu Muhammed el-Aynî, Umdetu'l-Kari, Beyrut tarihsiz, XVIII, 81; XIX, 11, 12. Krş. Râzî, a.g.e., XIX, 207; XXVI, 272; Ebu'l-Fadl Şihâbüddin Ahmed b.Hacer el-Askalânî, Fethu'l-Bârî, Mısır 1348/1929, VIII, 127; İbn Manzûr, a.g.e., XIV, 119.
43. Mâide 5/3.
44. Bu bilgiler, Saîdî a.g.e., 31-36 den özetlenmiştir. Krş. Suyûtî, İtkan, I, 13-29; Zerkanî, a.g.e., I, 189-232.
45. Zümer 39/23. Cemâllu'ddin Abdurrahman b.el-Cevzî, bu âyette geçen hadis kelimesinin kassalar anlamına geldiğini söylemektedir; Nüzhetü'l-Ayûni'n-Navâzir fi ilmi'l-Vücûhi Ve'n-Nazâir, Beyrut 1406/1985, 249.
46. Saîdî, a.g.e., 26.
47. Taberî, a.g.e., XXIII, 210.
48. er-Râğibu'l-İsfahânî, el-Müfredât, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, tarihsiz, 262; Muhammed Ali es-sâbûnî, Safvetu't-Tefâsir, İstanbul 1987, III, 77.
49. Zemahşerî, Keşşâf, IV, 123.
50. Râzî, a.g.e., XXVI, 2.
51. Tevrat ve İncilde ilâhi kelâm olma vasfına uymayan pek çok söz vardır. Tevrat, Hz.Musa'nın öldüğünü haber vermektedir. Bu, onun sonradan uydurulduğuna örnek teşkil eder; bkz. Tevrat, Tesniye, Bap: 34/5. İncilde, Hz.İsâ'nın incir yemek için bir incir ağacının yanına geldiği, onda incir bulamayınca beddua ettiği, çünkü incir mevsimi olmadığı yazılmaktadır. Bir peygamber'in incir mevsimini bilmemesi ve ağaca beddua etmesi bir nakisadır. Bu da, onun sonradan uydurulduğunu gösterir; Bkz.Matta, Bap: 21/18, 19; Markos, Bap: 11/12, 13, 14. Geniş bilgi için bkz. Muhammed Hamîdullah, Muhtasar Hadis Tarihi, terc. Kemal Kuşcu, İstanbul 1947, 13, 14; Maurice Bucaille, Kitab-ı Mukaddes, Kur'an Ve Bilim "La Bible le Coran et la science", terc. Suat Yıldırım, İzmir 1981, 17, 126.

52. Şerafeddîn Gölçük-Süleyman Toprak, Kelâm, Konya 1988, 304.
53. Saidi, a.g.e., 37-41.
54. Râzi, a.g.e., XIX-207.
55. Zemahşerî, Keşşâf, 1, 3. Krş. Ebu Ubeyde, Mecazu'l-Kur'an, tahkik ve nşr.Fuat Sezgin, Daru'l-Fıkr, 1970, 20; Taberî, a.g.e., 1, 85; Ebu Abdillâh Muhammed el-Kurtubî, el-Câmi Li Ahkâmî'l-Kur'an, Mısır 1967, 1, 111; Muhammed Cemaluddin el-Kasımî, Mehâsinu't-Te'vii, Mısır 1957, II, 3.
56. Saidi, a.g.e., 3, 4.
57. Suyûtî, T.Dürer, 61; krş.Râzi, a.g.e., 1, 178.
58. Zemahşerî, Keşşâf, 1, 4; Suyûtî, T.Dürer, 61.
59. Bkz.Râzi, a.g.e., 1, 173; Suyûtî, T.Dürer, a.g.e., 62.
60. Elmahlı Muhammed Hamdî Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1938, 1, 53.
61. M.H.Yazır, a.g.e., 1, 56.
62. Fâtîha, 2, 3.
63. Fâtîha, 4.
64. Fâtîha, 5.
65. Fâtîha, 6, 7.
66. Geniş bilgi için bkz. Talat Koçyiğit-İsmail Cerrahoğlu, Kur'an-ı Kerim Meal Ve Tefsiri, Ankara 1984, 1, 2-4; Saidi, a.g.e., 42, 43; Suyûtî, T.Dürer, 61-63.
67. Abdurrazzak b. Hemmâm es-San'ânî, el-Musannaf, tahkik ve ta'lik : Habiburrahman el-Azamî, Kahire 1351/1932, III, 376, 377; Ebu İsâ Muhammed b. Sevre et-Tirmizî, es-Sünen, Mısır 1962, Fedâilu'l-Kur'an, 2(V, 157); Ebu Davud Süleyman b.el-Eş'âs es-Sicstânî, es-Sünen, Mısır 1371/1952, Kırâât, No: 3984, Hâkim Ebu Abdillâh en-Neysâbüri, el-Müstedrek, Haydarâbâd 1335/1916, II, 259, 260.
68. Pek çok konuyu içine alan Bakara suresine bu ismin verilmesinin sebebi: Hz.Musa (a.s.)'nın, Allah'ın emri olan sığır boğazlanması hususundaki sözünü, İsrâil oğullarının ciddiye almamaları ve bu emrin yerine getirilmesindeki ilgisizliklerinin bu surede (67-71. âyetleri) anlatılmış olmasıdır. Senâm: Zirve ve doruk anlamındadır. Hz.Peygamber: "Her şeyin bir zirvesi vardır; Kur'an'ın zirveside Bakara suresidir" buyurmuştur. Nureddin Ali b. Ebî Bekr el-Heyse-mî, Mecmeu'z-Zevâid, Beyrut 1967, VI, 311, 312. Zehra, ay gibi parlak ve nurlu demektir; Hz.Peygamber: "Kur'an'ı okumaya devam ediniz. Çünkü Kur'an kıyâmet günü okuyucularına şefaathçi olarak gelecektir. İki Zehrá'yı yâni Bakara ve Âlü İmrân surelerini okumaya devam ediniz..." buyurarak bu surelerin isim ve özelliklerini belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 1969 Beyrut, V, 361.
69. Bkz. 190-195. âyetler.
70. Bakara 2/186.
71. Bakara 2/286.
72. Bakara 2/152.
73. Bakara 2/21.
74. Bakara 2/22.
75. Bakara 2/29.
76. Bakara 2/37.

ÁYETLER VE SURELER ARASINDAKİ ...

77. Bakara 2/52.
78. Bakara 2/163.
79. Bakara 2/284.
80. Fatıha 1/4.
81. Fatıha 1/4.
82. Bakara 2/2.
83. Bakara 2/145.
84. Bakara 2/16.
85. Bakara 2/61.
86. Bkz. Suyûtî, T.Dürer, 65-68.
87. Sábûnî, a.g.e., 1, 34.
88. Bakara 2/21.
89. Bkz. Râzî, a.g.e., II, 82. Krş. Bıkâî, Nazmu'd-Dürer (yazma), Süleymâ-nıye Ktp. İsmihan Sultan, No: 24, var. 14 b; N.Kara, a.g.e., 242; Sábûnî, a.g.e., 1, 40; İ.Koçyiğit-İ.Cerrahoğlu, a.g.e., 1, 60; Saîdî, a.g.e., 44.
90. İsrâ 17/1.
91. İsrâ 17/2.
92. Bkz. Râzî, a.g.e., XX, 153; N.Kara, a.g.e., 246 (Bıkâî, a.g.e., XI, 298, 299 dan naklen); Âlûsî, a.g.e., XV, 14; Sábûnî, a.g.e., II, 152.
93. Râzî, a.g.e., XXXII, 2; Muhammed Mahmûd es-Savvâf, Fâtihatü'l-Kur'an ve Cüz'ü Amme el-Hâtim Li'l-Kur'an, Mekke 1985, 374.
94. Aynı kaynaklar, aynı yerler.
95. İsmail b.Kesir, Tefsiru'l-Kur'anı'l-Azım, Beyrut 1969, IV, 525; krş. Hâkım, a.g.e. II, 526.
96. Suyûtî, T.Dürer, 139.
97. Savvâf, a.g.e., 374.
98. M.H.Yazır, VIII, 5910.
99. Ebu Hayyân el-Endelûsî, el-Bahru'l-Muhit, Riyâd 1329/1911, VIII, 487; krş. Saîdî, a.g.e., 353, 354.
100. Taberî, a.g.e., XXX, 329; Râzî, XXXII, 117.
101. Ezherî, a.g.e. X, 117, 118; Cevherî, a.g.e., II, 803; Râzî, XXXII, 124.
102. Ebû İsâ et-Tirmizî, es-Sünen, Mısır 1965, Tefsiru sure 108, 90 (V, 449).
103. Geniş bilgi için bkz. Râzî, a.g.e., XXXII, 124-128; Krş. Taberî, XXX, 320-325.
104. Bkz. Râzî, a.g.e., XXXII, 118-121, Krş. Suyûtî, T.Dürer, 148, 149.
105. Duhâ 93/3, 4, 5.
106. Duhâ 93/6, 7, 8.
107. İnşirah 94/1, 2, 3, 4.
108. Tin suresi 95/5 âyetinde, "sonra, o (insanı) aşağıların en aşağısı yaptık" buyurulmuştur. Bundan maksat cehennemdir; 6. âyetteki "bunun" kelimesi ile aynı şeye işâret edilmiştir. Bkz. Zemahşeri, Keşşâf, IV, 774.
109. Tin 95/3, 6, 7.
110. Alak 96/1.
111. Râzî, a.g.e., XXXII, 118.

112. Alak 96/17, 18.
113. Alak 96/19.
114. Kadir 97/3, 4, 5.
115. Beyyine 98/7,8.
116. Zilzâl 99/4, 5.
117. Râzî, XXXII. 118.
118. Zilzâl 99/6
119. Râzî, XXXII, 118. Krş. Suyûti, T.Dürer, 149.
120. Zilzâl 99/6.
121. Râzî, XXXII, 118.
122. Âdiyât 100/1, 2, 3.
123. Karîa 101/6, 7, 11.
124. Tekâsür 102/6, 7, 8.
125. Asr 103/2, 3.
126. Hürneze 104/3, 8, 9.
127. Râzî, a.g.e., XXXII, 119. Krş. Taberî, a.g.e., XXX, 294; Zemahşeri, Keşşâf, IV, 796.
128. Fîl 105/2, 3, 4, 5.
129. Kureyş 106/1, 2, 3, 4.
130. Râzî, a.g.e., XXXII, 117. Krş. Suyûti, T.Dürer, 145.
131. Kâfirûn 109/1, 2.
132. Râzî a.g.e., XXXII. 119. Krş. Suyûti, T.Dürer, 150.
133. Enfâl 8/64.
134. Mâide 5/67.
135. Râzî, a.g.e., XXXII, 120. Daha geniş bilgi için bkz. Muhammed b. İshâk, Siretu İbn İshâk, tahkik: Muhammed Hamîdullah, Konya 1981, 178, 179, 187, 188.
136. Râzî, a.g.e., XXXII, 120.
137. Râzî, burada, Kevser suresiyle Nasr suresi arasındaki münâsebetle işaret etmektedir. Bkz. Râzî, a.g.e., XXXII, 120. Krş. Suyûti, T.Dürer, 150; Saîdî, a.g.e., 370.
138. İhlas 112/1.
139. Geniş bilgi için bkz. Savvâf, a.g.e., 585, 586. Krş. M.H.Yazır, VIII, 6431; Mevdûdi, Tefhîmu'l-Kur'an, terc. komisyon, İstanbul 1988, VII, 331; Saîdî, a.g.e., 374.
140. Geniş bilgi için bkz. Seyyid Kutub, et-Tasvîru'l-Fenniyyi Fî'l-Kur'an, basım tarih ve yeri yok, 74-118; terc. Süleyman Ateş, Kur'an'da Edebi Tasvîr, Ankara 1967, 129-216; Muhammed Hasnâvî, el-Fâsıla Fî'l-Kur'an, Amman 1986, 23-30; Kâmil es-Seyyid Şâhin, (Fevâsîlu'l-Kur'an),el-Va'yu'l-İslâmî, Kuveyt 1966, XXI, 16-23.
141. İzzuddin b. Abdisselâm, a.g.e., 221; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, Fe-thu'l-Kadir, Mısır 1964, 1, 72, 73.

ملخص مقال : التناقض والانسجام بين السور والآيات

د. مصطفى جتيين

ان القرآن الكريم كتاب اوحاه الله تعالى الى نبيه (ص) ، وهو كلام معجز يهتم بالتمقل والتدبير اهتماما بالغا . وبين آياته وسوره تناسق وانسجام لا يوجد مثلها في اى كتاب آخر . اذا تغير نظام الفاظه وآياته تغيرت خصائصه ، واختلت ما نبيه ، وفقدت احكامه . علينا ان نحافظ على خصائص القرآن الكريم ، ونقبل الفاظه جملة ، ونحاول اظهار ما نيه ومقاصده ككل واحد .

يربط العالم القدير بين السور والآيات، رباطا قويا ، ويجب على المفسر الذى يريد تفسير القرآن الكريم ان يستفيد من قواعد البلاغة والمنطق في هذا الموضوع . وينبغي له اننا هذا العمل ان يفكر في السور والآيات كمنظومة واحدة ، ولا ينبغي له ان يفكر فيها كاجزاء لا علاقة بينها . لان المجمل في مكان قد فصل في مكان آخر ، ويسمى هذا بتفسير القرآن بالقرآن .

وعملية التناقض امر دقيق وصعب مع انه علم ذو اهمية . وعدد المفسرين الناجحين في هذا الموضوع قليل . واشهرهم فخرالدين الرازى والبقاعي والسيوطي والاكوسي .
 وخلاصة القول ان القرآن الكريم يحتوى على ما ن كثيرة ودقائق عديدة . سيفهم هذا الكتاب الخليل بمرور الايام فهمنا صحيفا .